

LIETUVOS KARIUOMENĖS KOVINĖ PARENGTIS 1935–1940 METAIS

Lina Kasparaitė-Balaišė

ABSTRACT

Combat readiness is the state of the armed forces and their ability to carry out combat duties. Combat training was performed in the Lithuanian army during all the period of the existence of the independent state. However, at the beginning of the 1930s, a qualitative change in combat training could be noticed, and it was implemented even faster after the military modernisation of the army started in 1934–1935. Since the main indicator showing combat readiness is army exercises, this article aims to evaluate the Lithuanian army's combat readiness after the 1934–1935 reorganisation. In order to achieve this aim, the joint field exercise that was executed at the Gaižiūnai training ground in the summer, and the strategic-scale training exercises carried out in the autumn, a large army field exercise, are analysed. The article discusses how the army evaluated the training, the skills, and the abilities of the armed forces necessary for the execution of combat tasks that were revealed during the exercise.

KEY WORDS: exercise, field exercise, training, combat training, combat readiness, Lithuanian army, armed forces.

73

ANOTACIJA

Kovinė parengtis yra ginkluotųjų pajėgų pasirengimo būklė ir gebėjimas vykdyti kovos užduotis. Lietuvos kariuomenėje kovinis rengimas buvo vykdomas visą nepriklausomos valstybės egzistavimo laikotarpį. Tačiau 4-ojo dešimtmečio pradžioje pastebimas kokybinis kovinio rengimo pokytis, o pradėjus kariuomenės modernizaciją 1934–1935 m. jis buvo vykdomas dar sparčiau. Pagrindinis kovinę parengtį padedantis įvertinti rodiklis yra kariuomenės pratybos, taigi šiame straipsnyje siekiama įvertinti Lietuvos kariuomenės kovinio pasirengimo būklę po 1934–1935 m. reorganizavimo. Įgyvendinant šį tikslą, čia analizuojamos jungtinės lauko pratybos, kurios buvo vykdomos vasaros metu Gaižiūnų poligone, ir rudenį vykdyti strateginio masto mokymai – didieji kariuomenės manevrai. Straipsnyje aptariama, kaip kariuomenė vertino pratybas, per jas atsiskleidusius ginkluotųjų pajėgų įgūdžius ir gebėjimus, būtinus kovos užduotims vykdyti.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: pratybos, manevrai, mokymai, kovinis rengimas, kovinė parengtis, Lietuvos kariuomenė, ginkluotosios pajėgos.

Lina Kasparaitė-Balaišė, mgr., doctoral student, Vytautas Magnus University, Faculty of Humanities, Department of History, V. Putvinskio g. 23–407, LT-44243 Kaunas, Lithuania. Email: lkasparaitė@gmail.com.

Lietuvos kariuomenė po Nepriklausomybės kovų pamažu perėjo į taikos meto gyvenimą. Nepaisant nusistovėjusios taikos su kaimyninėmis valstybėmis, tuometinė geopolitinė situacija vertė nuolat būti pasirengus atremti galimas karines intervencijas. Kariuomenės kovinės galios ir kovinės parengties vystymo komponentai buvo svarbūs, turėję Lietuvai užtikrinti teritorinio vientisumo išsaugojimo ir išorinės agresijos atėmimo galimybes.

Taikos garantijai svarbus veiksnys yra kovinė parengtis, o kertinis kariuomenės kovinės parengties veiksnys – jos kovinis rengimas, t. y. jos funkcionalumo taikos metu sukūrimas, kad ji galėtų vykdyti užduotis karo metu. Kovinė parengtis yra vienas iš karinės parengties komponentų, tai yra pajėgų pasirengimo būklė ir gebėjimas pradėti kovos veiksmus, vykdyti skirtas kovos ar kitas užduotis¹. Kovinė parengtis užtikrinama tiksliu kariuomenės vienetų koviniu rengimu, kurio ypatumas pasireiškia tuo, kad taikos meto sąlygomis kariai ir vienetai turi būti rengiami veikti ir atlikti specifinius kovos veiksmus karo sąlygomis. Kuo panašesnės į realias mūšio sąlygas bus sudarytos kovinio rengimo sąlygos, tuo aukštesnė bus kariuomenės parengtis kovos užduotims vykdyti². Kovinio rengimo tikslai turi būti orientuoti į kariuomenės vienetų gebėjimus efektyviai veikti vykdant bendrus veiksmus, o vadų sprendimai turi atitikti standartizuotų normų reikalavimus³. *Kovinio rengimo sąvoka* šiame straipsnyje suvokiama kaip standartizuota mokymo ir ugdymo priemonių sistema, numatanti mokymo turinį kiekvienai karių kategorijai, tam tikrą planavimą ir mokymo organizavimą, specifines mokymo organizavimo formas bei metodus, ginkluotųjų pajėgų padalinių, dalinių ir junginių veiksmų sąveikos tobulinimą taikos metu, kokybinius bei kiekybinius vertinimo rodiklius ir normatyvus, kurie charakterizuoja pajėgų kovinio rengimo lygį⁴.

Lietuvos kariuomenėje kovinis rengimas buvo vykdomas visą nepriklausomos valstybės egzistavimo laikotarpį, tačiau kokybinis kovinio rengimo pokytis pastebimas nuo 4-ojo dešimtmečio pradžios, o pradėjus 1934–1935 m. kariuomenės modernizavimą, jis buvo vykdomas dar sparčiau. Pagrindinis kovinę parengtį padedantis įvertinti rodiklis yra kariuomenės pratybos, taigi šiame straipsnyje siekiama įvertinti Lietuvos kariuomenės kovinio pasirengimo būklę po 1934–1935 m. reorganizavimo. Įgyvendinant šį tikslą, čia analizuojamos jungtinės lauko pratybos, kurios buvo vykdomos vasaros metu Gaižiūnų poligone, ir rudenį vykdyti didieji kariuomenės manevrai⁵. Straipsnyje aptariama, kaip kariuomenė vertino pratybas, per jas atsiskleidusius ginkluotųjų pajėgų įgūdžius ir gebėjimus, būtinus kovos užduotims vykdyti. Tyrimo pagrindinės chronologinės ribos apima XX a. 4-ojo dešimtmečio antrąją pusę, t. y.

¹ *Enciklopedinis karybos žodynas*. Red. Zenonas KULYS. Vilnius, 2008, p. 331.

² KISINAS, Eugenijus. *Kario ugdymas. Vadovėlis kariniams instruktoriams ir vadams*. Vilnius, 2000, p. 110.

³ STEIGER, Rudolf; ZWYGART, Ulrich. *Karinė pedagogika. Vadovėlis kariniams instruktoriams ir vadams*. Vilnius, 1999, p. 10.

⁴ KISINAS, E. Op. cit., p. 110.

⁵ Manevrai – abipusiai strateginio masto mokymai dalyvaujant kelių karinių apygardų pajėgoms ir įvairių ginkluotųjų pajėgų rūšių junginiams. Tai aukščiausia kariuomenės, vadų ir štabų mokymo, kovinės parengties gerinimo forma: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 331.

Lietuvos kariuomenės reorganizacijos ir tobulinimo laikotarpį. Tačiau ankstesni ekskursai bus reikalingi siekiant apžvelgti kovinio rengimo procesą, kurio rezultatai kaip tik ir matomi XX a. 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje.

Iki šiol XX a. 3–4-ojo dešimtmečių Lietuvos ginkluotųjų pajėgų kovinės parengties ir kovinio rengimo istoriografija yra labai menka. Bene daugiausia šioje srityje yra nuveikęs Vytautas Jokubauskas, kuris savo mokslinėse publikacijose⁶ Lietuvos kariuomenės galios problemų tyrimų kontekste palietė ir kovinio rengimo aspektus. Autorius atskleidė nemažai Lietuvos kariuomenės galios ir pajėgumo stiprinimo problemų. Istoriko nagrinėti svarbūs Lietuvos karinės vadovybės kurti operaciniai ir mobilizaciniai planai gana išsamiai atskleidžia nubrėžtas saugumo priemones, kuriose atsispindi planavimo gairės, *kaip turėjo būti kariuojama*. Autorius aptaria ir paskirus kovinių vienetų praktinio rengimo niuansus – pateikia didžiųjų Lietuvos kariuomenės manevrų vykdymo principus. Kelis Lietuvos kariuomenės dviejų manevrų aspektus, susijusius su naudojamų ginklų rūšimis ir pasireiškusiais nesklandumais, moksliniame straipsnyje perteikė Vytautas Lesčius⁷, tačiau pagrindinis jo analizės objektas buvo sudėtingas Lietuvos ir Lenkijos santykių procesas ir Lietuvos gynybos planai galimų konfliktų atveju. Jono Vaičėnio publikacijose⁸ atskleidžiamos įvairiapusės Lietuvos ginkluotųjų pajėgų perorganizavimo, tobulinimo ir rengimo problemos, modernizacijos planai. Jų kontekste trumpai apžvelgiami atskiri galutinių rudens manevrų klausimai. Fragmentiškų kolektyvinio kovinio rengimo duomenų, susijusių su lauko pratybomis poligone, galima rasti Gintauto Surgailio publikacijose⁹, skirtose atskirų karinių dalinių istorijai.

Vis dėlto atskiro tyrimo, skirto Lietuvos ginkluotųjų pajėgų koviniam rengimui, kuriuo turėjo būti užtikrinta kovinė parengtis, kol kas nėra atlikta. Tirti Lietuvos ginkluotųjų pajėgų kovinės parengties klausimus 1935–1940 m. yra aktualu, nes tai gali padėti atskleisti, kiek jos paveikė 1940 m. birželio 15 d. Lietuvos pasirinktą poziciją neišnaudoti karinio potencialo bandant atsilaikyti prieš agresorius.

⁶ JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.). *Karo archyvas*, 2014, t. XXIX, p. 120–188; ЙОКУБАУСКАС, Витаутас. Военная доктрина и оборонительные планы Литвы в конце 30-ых годов XX века. *Исследования Балтийского региона: вестник Социально-гуманитарного парка БФУ им. И. Канта*, 2011, № 2, с. 27–49; JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuva ant karo slenkščio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 276–332.

⁷ LESČIUS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m. *Karo archyvas*, 2013, t. XXVIII, p. 149–304.

⁸ VAIČĖNONIS, Jonas. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21, p. 131–176; VAIČĖNONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2004; VAIČĖNONIS, Jonas. Defence Problems in the Lithuanian Republic in 1934–1939. *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*, 2006, VII sėj., 153.–163. lp.

⁹ SURGAILIS, Gintautas. Pirmasis pėstininkų Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino pulkas 1920–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 55–115; SURGAILIS, Gintautas. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*. Vilnius, 2011; SURGAILIS, Gintautas. *Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*. Vilnius, 2013; SURGAILIS, Gintautas. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*. Vilnius, 2016; SURGAILIS, Gintautas. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*. Vilnius, 2017.

Pratybos Gaižiūnų poligone

1. Taktinių vienetų treniravimas

Lietuvos kariuomenės pratybos 1931 m. įkurtame Gaižiūnų poligone, Jonavos rajone, buvo vykdomos keliais etapais, siekiant nuosekliai ir sistemingai mokyti taktinius vienetus. Šie etapai buvo suskirstyti taip: individualių kario įgūdžių mokymas, paskirų kovinių junginių mokymas ir jungtinių ginkluotųjų pajėgų mokymas.

76

Visas Lietuvos kariuomenės mokymas buvo paremtas teorija ir praktika. Teorinės žinios, karius supažindinant su kariniais statutais, instrukcijomis ir taisyklių medžiaga, buvo suteikiamos kariniuose daliniuose. Tačiau vienas svarbiausių kariuomenės mokymo tikslų buvo išmokyti karius teorines žinias taikyti praktikoje, o tai įgyvendinti geriausia priemone – įvairaus pobūdžio pratybos. Pagrindinis jų tikslas – treniruoti ginkluotąsias pajėgas veikti karo sąlygomis ir tobulinti kovinę parengtį. Nedidelės apimties taktiniai pratimai buvo vykdomi specialiai įrengtose smėlio dėžėse, žemėlapyje¹⁰ ir lauke dalinio teritorijoje arba netoli jos, o didesnio masto pratybos – poligone. Būtent šios pratybos suteikė daugiausia galimybių mokyti dalinius ir padalinius kovos veiksmus bei teorines žinias taikyti praktikoje. Savarankiškai Lietuvos kariuomenės įkurtame Gaižiūnų poligone buvo galima organizuoti ne tik pavienių taktinių vienetų treniravimą, bet ir jungtinių, mokant juos tarpusavyje sąveikauti¹¹. Siekiant tai įgyvendinti, kariuomenės daliniai kasmet privalėjo siųsti į Gaižiūnų poligoną kuo daugiau karių, nuolatinėse dislokacijos vietose paliekant tik būtiną karių skaičių, reikalingą vidaus, įgulos ir apsaugos tarnybų veiklai vykdyti, ir naujokus bei jiems mokyti reikalingą personalą¹².

Pratybos Gaižiūnų poligone buvo suskirstytos į du laikotarpius – pirmąjį ir antrąjį, kiekvienam skiriant apie vieną su puse mėnesio arba du mėnesius. Kiekvieno laikotarpio pradžioje buvo vykdomas individualių kareivio įgūdžių ir mažesnių taktinių junginių mokymas, t. y. skyriaus, būrio ir kuopos, vėliau buvo atliekamas ne tik didesnių junginių, bet ir jungtinis ginkluotųjų pajėgų rūšių treniravimas. Pratybų laikotarpis buvo užbaigiamas strateginio masto pratybomis – kariuomenės manevrais, kuriuose dalyvaudavo didelis skaičius jungtinių pajėgų.

¹⁰ Smėlio dėžės buvo skirtos sumažintos vietovės erdviniam vaizdai, kuriame buvo tiksliai žymimas vietovės reljefas ir objektai, vaizduoti. Paprastai šie modeliai buvo keturių metrų pločio ir naudojami mokant karius taktinių veiksmų su maketais, žyminčiais karinius dalinius, šaudymo pozicijas ir pan. Panašaus pobūdžio pratimai buvo atliekami ir ant žemėlapių, tik šiuo atveju, pasirinkus didelio mastelio žemėlapius, buvo galima parodyti didelių kovinių junginių veikimo taktiką: RAPŠYS, Juozas. *Lauko pratimai*. Kaunas, 1934, p. 10; ABARAVIČIUS, Kazys. Šaudymo ir sekimo pratimai smėlio dėžėje. *Mūsų žinynas*, 1930, nr. 65, p. 143; *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 357.

¹¹ RAPŠYS, J. Op. cit., p. 2, 4, 6–9.

¹² Vyriausiojo štabo valdybos parengiamasis įsakymas dėl pratybų Gaižiūnų poligone, 1934 m. kovo 21 d. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau LCVA), f. 929, ap. 3, b. 841, l. 3.

Poligone bazinių kario įgūdžių buvo mokomi tik pėstininkai, kurie dar prieš atvykdamai jau buvo įgiję tam tikrų kario įgūdžių. Taigi poligone karių įgūdžiai buvo toliau tobulinami ir gilinami. Jie mokėsi orientuotis vietovėje, nurodyti taikinius, įrengti apkasus, maskuotis, matuoti atstumus, užimti šaudymo pozicijas, atlikti sekėjų¹³, žvalgų, ryšininkų, patrulių, lauko sargybinių ir kovotojų uždavinius¹⁴. Tai turėjo išmokyti karius veiksmų, kuriuos jiems teks atlikti ne tik tolesnių pratybų, bet ir galimų karinių operacijų metu, taip pat išmokyti taktinių veiksmų, kuriuos jie privalėjo mokėti atlikti veikdami skyriaus sudėtyje¹⁵. Visų pėstininkų mokymo planų pratyboms poligone parengimas ir tvarkymas buvo pėstininkų divizijų viršininkų prerogatyva. Šie karininkai savarankiškai rengė detaliuosius mokymo planus, nurodė pratybų skaičių ir temas bei mokymų ir poilsio laiką¹⁶. Skyriaus mokymo laikotarpiu kariai treniravosi veikti individualiai ir kolektyviai, taikant individualių kario įgūdžių mokymo praktiką. Skyriaus sudėtyje jie praktikavosi atlikti puolamųjų ir gynybinių operacijų veiksmus, įrengti apsaugos postus, vykdyti apsaugos ir patrulio tarnybas¹⁷. Kitame etape būrio sudėtyje buvo treniruojamasi atlikti artėjimo, puolimo, gynimosi ir žvalgybos užduotis. Čia buvo svarbu išmokyti skyrius sąveikauti tarpusavyje, naudojant sutartinius ženklus ir signalus. Sąveika siekiant bendro tikslo svarbi, nes, pagal tuo metu galiojusį pėstininkų statutą, būrys buvo mažiausias taktinis vienetas, galintis vykdyti kovinį persikėlimą ir persigrupavimą¹⁸. Baigus treniruotis būrio sudėtyje, buvo pereinama prie kito etapo – kuopų mokymo. Kuopų pratimai buvo atliekami iš kelių kuopų sudarant karo meto sudėties kuopą, įtraukiant tiesioginę sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies paramą ir tarpininkų tarnybą¹⁹. Kuopų mokymui atlikti buvo skirti aštuoni pratimai. Pirmajame pratime kuopai buvo skirta būti priekine rinktine puolamajame žygyje, kurio metu ji turėjo vykdyti didesnio junginio apsaugą. Antrasis pratimas buvo gynybinių pozicijų apsaugos kuopos arti priešo užduotis. Kuopa privalėjo atlikti žygį su apsaugos priemonėmis, užimti apsaugos posto pozicijas ir vykdyti kovinius veiksmus puldama priešą. Trečiojo pratimo esmė buvo kuopos artėjimas ir kontakto su priešu sudarymas. Ketvirtasis pratimas buvo skirtas kuopos gynimosi veiksams, t. y. teritorijos žvalgyba, šaudymo plano sudarymas ir jo įgyvendinimas priešui puolant bei gynybinių pozicijų įrengimas. Penktojo pratimo metu kuopa vykdė puolimo veiksmus,

¹³ Sekėjas – karys, stebintis priešo ir savo pajėgų veiksmus, vietovę, įvairius objektus, oro sąlygas ir pan.: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 556.

¹⁴ Pėstininkų dalių, esančių Gaižiūnų poligone, pavienių kareivių mokymo dienotvarkė, 1932 m. birželio 21 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 9, l. 1.

¹⁵ *Vieninis kareivio mokymas*. Kaunas, 1932, p. 1.

¹⁶ Vyriausiojo štabo viršininko kariuomenės dalims poligone mokytį nurodymai, 1934 m. gegužės 1 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 841, l. 34.

¹⁷ Lietuvos Respublikos KAM III-ios pėstininkų divizijos vado raportas Vyriausiojo Štabo viršininkui, 1932 m. birželio 1 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 24ap.–25.

¹⁸ *Ibid.*, l. 25; *Pėstininkų rikiuotės statutas*. Kaunas, 1931, p. 48–49.

¹⁹ Lietuvos Respublikos KAM III-ios pėstininkų divizijos vado raportas Vyriausiojo Štabo viršininkui, 1932 m. birželio 1 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 25–25ap.; Kariuomenės inspektorius plk. O. Urbono bendro pobūdžio pastabos apie organizacinį darbą Gaižiūnų poligone, 1932 m. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 69, l. 12ap.–13.

kuriuos sudarė kuopos vykimas tamsiuoju paros metu į išeities ribą ir jos užėmimas, pakeičiant ten buvusius dalinius. Atlikdami šį pratimą pėstininkai privalėjo veiksmus koordinuoti su sunkiųjų kulkosvaidžių ir artilerijos ugnies²⁰ vienetais. Šeštasis pratimas, kaip ir aukščiau aprašytasis, apėmė kuopos puolimo veiksmus, tik jie buvo vykdomi šviesiuoju paros metu ir miškingoje vietovėje. Septintajame pratime buvo numatytas rezervinės kuopos panaudojimas puolimo metu, kuopai užimant priešakinės pozicijas. Paskutinio pratimo esmė buvo susijusi su kuopos pasitraukimu iš kovos pozicijų, naudojant paramos ginklus²¹. Šiuose pratimuose svarbiausią vaidmenį vaidino kuopų vadų darbo metodika, valdymo technika, taip pat šiais taktiniais pratimais buvo tikrinama pagalbinių kuopų tarnyba, t. y. amunicijos tiekimas, oro erdvės stebėjimas, cheminės žvalgybos vykdymas, taip pat remiančiųjų pėstininkus vienetų veikimas²². Reikia pažymėti, kad nuo 1935 m. pėstininkų mokymo pratybos poligone buvo pradėtos vykdyti būtent nuo kuopos, o mažesnių vienetų mokymai turėjo būti atliekami nuolatinėse dalių dislokacijos vietose²³. Tokia mokymo planų korekcija, ko gero, gali būti siejama su optimaliu laiko, skirto pratyboms poligone, paskirstymu ir išnaudojimu bei siekiu kovinį rengimą vykdyti efektyviau.

Pagrindinių pėstininkų tiesioginės paramos ginklų – sunkiųjų kulkosvaidžių – ugnis turėjo lemiamą poveikį pėstininkų operacijose, t. y. puolimo atveju turėjo remti pėstininkus, o gynybos atveju – sudaryti ugnies plano pagrindą. Tokia nuostata buvo reglamentuota 1935 m. patvirtintame statute, skirtame sunkiųjų kulkosvaidžių vienetams mokyti. Kad būtų galima išnaudoti maksimalią šių ginklų naudą, reikėjo išmokyti karius, šaudančius iš sunkiųjų kulkosvaidžių, koordinuotai veikti tarpusavyje, todėl mokant poligone iš įvairių dalių buvo formuojamos sunkiųjų kulkosvaidininkų kuopos²⁴. Šių kuopų taktiniai šaudymo pratimai buvo vykdomi pagal minėtą 1935 m. patvirtintą *Sunkiųjų kulkosvaidžių mokymo statutą*²⁵. Atlikus šaudymus, buvo vykdomos jungtinės sunkiųjų kulkosvaidininkų pratybos su pėstininkų kuopomis ir artilerijos vienetais. Atskirų sunkiųjų kulkosvaidininkų kuopų pratybų tikslas buvo parengti šias kuopas koviniams uždaviniams vykdyti: pasirinkti šaudymo pozicijas, perdislokuoti ginklus, palaikyti tarpusavio ryšius, tobulinti šaudymo būdus ir ugnies tempą²⁶. 1937 m. poligone buvo pradėtos vykdyti minosvaidžių būrių šaudymo pratybos, kurias sudarė įsišaudy-

²⁰ Ugnis – taikinių šaudymas iš įvairių ginklų: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 646.

²¹ Nurodymai atskirų ginklų rūšių pratimams organizuoti Gaižiūnų poligone, 1935 m. balandžio 30 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 18–18ap.

²² Lietuvos Respublikos KAM III-ios pėstininkų divizijos vado raportas Vyriausiojo Štabo viršininkui, 1932 m. birželio 1 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 25–25ap.

²³ Vyriausiojo štabo aplinkraštis nr. 3 dėl 1934 m. Gaižiūnų poligone vykusių pratybų, 1935 m. sausio 8 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 3ap.

²⁴ *Sunkiųjų kulkosvaidžių mokymo statutas*. Kaunas, 1935, p. 3.

²⁵ Ibid.

²⁶ Sunkiųjų kulkosvaidininkų šaudymo planas Gaižiūnų poligone, 1932 m. gegužės 12 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 8, l. 11; Nurodymai atskirų ginklų rūšių pratimams organizuoti Gaižiūnų poligone, 1935 m. balandžio 30 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 18ap.

mai ir šaudymai tiesiu taikymu bei pakilia trajektorija, taip pat šaudymas perkeliant ugnį²⁷. Paminėtina, kad dėl Gaižiūnų poligono funkcionavimo pabaigos 1939 m. šių būrių kovinis rengimas poligone truko gana trumpai – tris poligono mokymų sezonus.

Pavienės artilerijos taktinių vienetų mokomosios pratybos apėmė mokomuosius artilerijos šaudymus, po kurių vyko pratybos su karo aviacija ir grupės šaudymai²⁸. Mokomųjų šaudymų metu buvo praktikuojamasi orientuotis vietovėje, nurodyti ir apibūdinti taikinius, naudojantis topografiniais žemėlapiais²⁹. Pratybose su aviacija jos pagrindinis uždavinys buvo iš lėktuvo stebėti artilerijos apšaudomus taikinius ir informuoti šaudymo vadovą apie sviedinių sproginimo koordinatas, o svarbiausia – apie jų nukrypimą nuo taikinio³⁰. Paminėtina, kad ryšiai tarp artilerijos ir aviacijos dalių buvo palaikomi radijo aparatais ir signalinėmis aikštelėmis, kuriose atitinkamai audeklais buvo duodami signalai aviacijos žvalgams³¹. Artilerijos grupės šaudymo pratybos iš esmės buvo panašios į mokomuosius šaudymus, tik šiuo atveju buvo didesnis skaičius dalyvių, o pratybų eiga buvo reguliuojama iš žvalgybos punktų (sekyklų) perduodamomis šaudymo valdymo komandomis³².

Karo aviacijos pajėgų vaidmuo pratybose buvo keleriopas. Kai nebuvo organizuojami bendri mokymai su artilerija, aviacijos vienetai Gaižiūnų poligone, eskadrilės vado nurodymu, treniravosi naikinti žemės taikinius sunkiaisiais kulkosvaidžiais arba bombomis³³. Paprastai pratyboms poligone buvo skiriami trys lėktuvai³⁴. Taikiniai buvo įrengti šalia aerodromo, specialiai tam sukastame 18 kv. metrų žemės plote, o pratybos apėmė šaudymą iš pavienių lėktuvų arba iš jų grandies. Tuo tarpu jungtinėse ginkluotųjų pajėgų pratybose karo aviacijos užduotys buvo tik žvalgybinio pobūdžio, fotografuojant iš oro žemėje esančius objektus. Padarytos žvalgų fotografijos stovykloje specialiai įrengtoje fotolaboratorijoje buvo dešifruojamos, nurodant nu-fotografuotos vietovės koordinatas, užfiksuotus objektus, datą, tikslų laiką, lėktuvo skrydžio aukštį bei žvalgo ir piloto pavardes³⁵. Taip karinių oro pajėgų kariai buvo mokomi žvalgo tarnybos specifikos.

²⁷ Minosvaidžių šaudymo Gaižiūnų poligone šaudymo tvarkaraštis, 1939 m. gegužės 8 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1114, l. 58.

²⁸ Artilerijos šaudymo planas Gaižiūnų poligone, 1931 m. birželio 8 d. – rugpjūčio 20 d. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 36, l. 31ap.; Kariuomenės inspektoriaus plk. O. Urbono bendro pobūdžio pastabos apie organizacinį darbą Gaižiūnų poligone, 1932 m. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 69, l. 16.

²⁹ *Ibid.*, l. 16ap.

³⁰ MURMULAITIS, Vladas. Iš karo lakūno prisiminimų. *Lietuvos sparnai*, 1997, nr. 4, p. 16.

³¹ I-ojo artilerijos pulko dienyas Gaižiūnų poligone, 1936 m. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 38, l. 219.

³² Kariuomenės inspektoriaus plk. O. Urbono bendro pobūdžio pastabos apie organizacinį darbą Gaižiūnų poligone, 1932 m. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 69, l. 16ap.–17; Nurodymai atskirų ginklų rūšių pratimams organizuoti Gaižiūnų poligone, 1935 m. balandžio 30 d. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 19.

³³ Generalinio štabo valdybos viršininko raštas dėl Karo aviacijos pratybų Gaižiūnų poligone, 1932 m. kovo 23 d. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 92, l. 73; SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*. Vilnius, 1998, p. 55.

³⁴ Aviacijos daliniams Gaižiūnų poligono 1937 m. pratimuose dalyvauti Karo aviacijos viršininko nurodymai, 1937 m. balandžio 6 d. *LCVA*, f. 1323, ap. 1, b. 428, l. 1–1ap.

³⁵ Aviacijos dalyvavimui Gaižiūnų poligono pratimuose nurodymai, 1935 m. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 28, l. 42; Karo aviacijos fotografija Gaižiūnų poligone, 1932 m. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 14, l. 3.

1935 m. įsteigus Priešlėktuvinės apsaugos rinktinę, pastarosios kulkosvaidininkai kitais metais poligone atliko šaudymo pratimus, naudodami specialiai tam pagamintą taikinį – judantį lėktuvo maketą. Tokias pratybas atliekant pirmą kartą, šūvių taiklumas buvo apie 50 proc., vėliau jis gerėjo³⁶.

Atskirai aptarti reikia 1939 m. paskirų kariuomenės dalių pratybas, kadangi jos buvo kitokio pobūdžio negu iki tol vykusios. Tais metais išimtinai buvo vykdomos tik tam tikrų dalinių kovinio šaudymo pratybos, o taktines pratybas atliko tik kariūnai ir artilerijos tobulinimo kursų karininkai. Šaudymo pratybos vyko nuo gegužės 16 d. iki rugpjūčio 20 d., laikotarpio skiriamąja riba pasirenkant liepos 12 d.³⁷ Pirmuoju laikotarpiu pratybas poligone atliko kariūnai, 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo, 5-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio, 3-iojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto ir 9-ojo pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulkų jungtiniai vienetai, 1-ojo husarų Lietuvos didžiojo etmono Jonušo Radvilos pulko sunkiųjų kulkosvaidžių eskadronas su raitąja baterija, 3-iojo artilerijos pulko dalys, Šarvuotųjų rinktinės dalis ir I bei III pėstininkų divizijų mokomieji automatinių pabūklų būriai³⁸. Antruoju laikotarpiu pratybas poligone vykdyti buvo paskirta 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino, 3-iojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto, 4-ojo pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulkų mokomosioms kuopoms (liktinių puskarininkių)³⁹. Tuo tarpu taktiniai mokymai likusiems kariams birželio–rugpjūčio mėnesiais buvo organizuojami nuolatinėse dislokacijos vietose, pagrindinį dėmesį skiriant pratyboms lauke su rankinėmis granatomis (puolamosiomis ir gynybinėmis)⁴⁰. Ginkluotosioms pajėgoms, buvusioms Gaižiūnų poligone, buvo parengti specialūs karinės intervencijos atveju naudotini planai, kuriais vadovaujantis daliniai privalėjo grįžti į nuolatinės dislokacijos vietas. Pirmuoju pratybų laikotarpiu poligone buvusioms dalims buvo parengtas planas kodiniu pavadinimu *S.O.S.*, kuriuo vadovaudamiesi daliniai privalėjo tvarkingai, saugiai ir kuo greičiau palikti poligoną ir grįžti į nuolatinės tarnybos vietas. Šis planas turėjo būti vykdomas gavus kariuomenės vado įsakymą: kariai, buvę stovyklose, privalėjo palikti poligoną ne vėliau kaip per dvi valandas, o vykdę pratybas – ne vėliau kaip per keturias valandas. Visoms dalims iš poligono šaudmenų sandėlio, kur buvo paruošti visoms dalims skirti šaudmenų komplektai, turėjo būti išduodamas nustatytas kiekis šaudmenų. Be to, paskelbus pavojaus plano vykdymą turėjo būti nedelsiant suorganizuota priešlėktuvinė apsauga

³⁶ PRAČKAUSKAS, V. Poligono aerodrome. *Karys*, 1936-07-16, nr. 29 (904), p. 715.

³⁷ Slaptas kariuomenės vado įsakymas nr. 17, 1939 m. balandžio 24 d. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 637, l. 39.

³⁸ Daliniams, esantiems Gaižiūnų poligone pirmame laikotarpyje, pavojui ištikus, grįžimo į nuolatinės dislokacijos vietas planas, 1939 m. gegužės 19 d. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 609, l. 12ap.

³⁹ I pėstininkų divizijos vado nurodymai dalinių vykimui į Gaižiūnų poligoną, 1939 m. birželio 3 d. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 609, l. 40.

⁴⁰ Slaptas kariuomenės vado įsakymas nr. 18, 1939 m. gegužės 15 d. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 637, l. 43.

Gaižiūnų bei Jonavos geležinkelio stotyse ir prie dviejų tiltų per Neries upę Jonavoje⁴¹. Tokio pat pobūdžio planas kodiniu pavadinimu *PAVPLA* buvo parengtas ir antruoju laikotarpiu pratybas vykdžiusioms kariuomenės dalims⁴². Reikia pažymėti, kad tų pačių metų kovo 3 d. buvo parengti ir patvirtinti įprasti karinių pratybų (atskirų kariuomenės dalių ir jungtinių pajėgų) Gaižiūnų poligone organizavimo ir vykdymo planai⁴³. Galima daryti prielaidą, kad pasikeitusį Lietuvos kariuomenės vadovybės sprendimą 1939 m. nebevykdyti įprastinių pratybų poligone lėmė tų pačių metų kovo 20 d. Lietuvai įteiktas Vokietijos ultimatumas ir Klaipėdos krašto užėmimas. Be to, dar tų pačių metų pradžioje Lietuvos karinė vadovybė pakoregavo 1937 m. parengtus trijų variantų operatyvinius planus galimais priešo užpuolimo ir krašto gynimo atvejais: *V* – galimo Vokietijos puolimo atveju, *L* – galimo Lenkijos puolimo atveju ir *V+L* – galimo Vokietijos kartu su Lenkija puolimo atveju⁴⁴. Taigi 1939 m. Lietuvos karinė vadovybė matė galimo karinio konflikto grėsmę. Todėl teigtina, jog sprendimas tais metais Gaižiūnų poligone nevykdyti didelės apimties pratybų buvo pagrįstas tuo, kad krašto gynybą, iškilus pavojui, būtų galima efektyviai vykdyti nesutelkus ginkluotųjų pajėgų vienoje vietoje, o poligone buvusį nedidelį kariuomenės dalių skaičių pakankamai aprūpinus koviniais šaudmenimis.

2. Jungtinis ginkluotųjų pajėgų mokymas

Jungtinės pratybos Gaižiūnų poligone buvo organizuojamos taktiniams vienetams – batalionams ir pulkams. Šių pratybų bendrąsias direktyvas, kuriose buvo nurodoma, ko reikia mokyti vienetams, parengdavo pėstininkų divizijų vadai, o patvirtindavo kariuomenės štabo viršininkas. Šioms pratyboms vykdyti buvo suformuojami trys pratybose dalyvausiantys batalionai su atskirais štabais, ryšių būriais, šaudmenų tiekimo ir sanitarijos tarnybomis, o iš šių batalionų – vienas pulkas pulko pratimams organizuoti⁴⁵. Batalionų ir pulko pratybos buvo vykdomos remiantis keletu pratimų nuostatomis, nurodančiomis bendro pobūdžio direktyvas. Pirma, vienetai turėjo vykdyti taktiško judėjimo ir kontakto su priešu sudarymo veiksmus įvairiomis aplinkybėmis: artėjimas didesniais atstumais laisvoje teritorijoje, artėjimas su priedanga, krypties išlaikymas naudojantis kompasu, bataliono apsaugos panaudojimas, apsisaugojimas

⁴¹ Daliniams, esantiems Gaižiūnų poligone pirmame laikotarpyje, pavojui ištikus, grįžimo į nuolatinės dislokacijos vietas planas, 1939 m. gegužės 19 d. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 609, l. 12–13.

⁴² Gaižiūnų poligone antrajame laikotarpyje esančiam I pėstininkų divizijos batalionui, pavojui ištikus, į nuolatinės stovyklas grįžti planas, 1939 m. liepos 3 d. *LCVA*, f. 1364, ap. 1, b. 609, l. 36.

⁴³ Slaptas kariuomenės vado įsakymas nr. 11, 1939 m. kovo 3 d. *LCVA*, f. 929, ap. 1, b. 637, l. 14–22.

⁴⁴ JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. Silva POCYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 90.

⁴⁵ Nurodymai mokymui Gaižiūnų poligone vykdyti, 1936 m. gegužės 16 d. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 38, l. 76.

nuo aviacijos, prieš artillerijos apšaudomo arba cheminio ginklo paveikto ploto perėjimas, kontakto sudarymas be priedangos arba kavalerijai dengiant, esant kontaktui su priešu, kovinių veiksmų vykdymas. Antras bataliono pratimas turėjo apimti puolimo etapą, kuriame buvo svarstomos įvairios puolimo pozicijos, nurodomi tikslai, vykdomas perėjimas iš artėjimo (viena puolimo fazių) į kovinius veiksmus su sunkiųjų kulkosvaidžių arba artillerijos ugnies parama, lydint tankams, vykdant priešlėktuvinę apsaugą, ginantis nuo priešo tankų atakos, kartu vykdant tiekimą ir sužeistųjų evakuaciją. Trečiojo pratimo metu buvo naudojamas bataliono rezervas derinant skirtingas aplinkybes: puolimo metu, ten, kur geriausiai sekasi koviniai veiksmai, pagrindinėms pajėgoms sustiprinti arba pakeisti. Tolesnis bataliono pratimas buvo susijęs su teritorijos užėmimu ir jos išlaikymu; jis apėmė bataliono vado rekognoskavimo veiksmus, bataliono dislokacijos schemas ir šaudymo plano sudarymą, žvalgų tarnybos veiksmus, ryšių palaikymą, tiekimo užtikrinimą. Taip pat galėjo būti vykdomi specialūs uždaviniai: stabdomieji veiksmai, gynimasis prieš apsuptoje teritorijoje, prieš persekiojimą, pasitraukimas iš mūšio⁴⁶. Pulko pratybos buvo vykdomos analogiškai aptartiesiems bataliono pratimams. Šie pratybų niuansai galėjo būti koreguojami įtraukiant naujas aplinkybes arba kitų pajėgų rūšių veikimą – tai priklausė nuo pratybų vadovo iniciatyvos, kadangi šių karininkų prerogatyva buvo pratybų temos parengimas, pradinės junginių padėties, laiko ir vietos nurodymas ir pačių pratybų vedimas⁴⁷. Pratybų vadovo parengtuose dokumentuose buvo nurodomos direktyvos atskirai dviem pusėms, t. y. vadinamiesiems „mėlyniesiems“ ir „raudoniesiems“, pastariesiems imituojant priešą ir taip simuliuojant karo veiksmus. Tokių treniruočių metu buvo tikrinamas dalinių ir padalinių pasirengimas, jų tarpusavio sąveika, kartu ir vadų vadovavimo dideliems koviniams junginiams įgūdžiai.

Galima konstatuoti, kad batalionų ir pulkų pratybų tikslas apėmė pagrindinių puolamosios karinės operacijos etapų, kurie buvo reglamentuoti kovos statutuose, mokymus. 1923 m. išleistame bei patvirtintame ir 1931 m. perleistame pėstininkams skirtame kovos statute buvo numatytos trys karinių operacijų (mūšių) rūšys: puolamosios, gynybinės ir pasitiktinės. Dokumente buvo išskirtinai akcentuojami ir išskiriami puolamieji, o ne gynybiniai kovos veiksmai. Čia buvo pažymėta, kad pergalė pasiekama tik vykdant puolamuosius veiksmus, kaip suteikiančius garantiją išlaikyti iniciatyvą savo pusėje, o pati puolamoji operacija buvo suskirstyta į keturias fazes: artėjimas, kontakto su priešu sudarymas, puolimas ir ataka⁴⁸. 1936 m. patvirtintame naujame pėstininkų kovos statute jau buvo užfiksuota, kad kovos veiksmai gali būti ir puolamojo, ir gynybinio pobūdžio, o gebėjimas taikyti abiejų rūšių veiksmus pakaitomis apibrėžtas kaip tinkamas pasirengimas kovai. Dokumente nebebuvo išskirta pasitiktinė kova, ji priskirta prie puolamųjų operacijų, bet reglamentuota nauja ko-

⁴⁶ Kautynių pratimams organizuoti instrukcija, 1932 m. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 4, l. 8–8ap.

⁴⁷ Nurodymai mokymui Gaižiūnų poligone vykdyti, 1936 m. gegužės 15 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 28, l. 39.

⁴⁸ *Pėstininkų rikiuotės statutas*. Kaunas, 1931, p. 5, 32, 35.

vos forma – stabdomoji kova⁴⁹. Tuo tarpu visuose dokumentuose buvo akcentuota pajėgų sąveikavimo svarba, žvalgyba ir karių kovos dvasia. Kaip matyti pratybų poligone metu, didžiausias dėmesys buvo skiriamas puolimo veiksams treniruoti, o gynybos ir stabdymo veiksmų mokymas buvo antraplanis, nors pagal XX a. 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje įsigaliojusius kovos statusus, vienodai reikšmingi buvo ir puolimo, ir gynybiniai veiksmai, taip pat stabdymas. Pagrįsta manyti, kad dar 1936 m. kovinis rengimas buvo vykdomas vadovaujantis 1923 m. patvirtinto ir 1931 m. perleisto pėstininkų kovos statuto nuostatomis, kur buvo akcentuojami puolamieji, o ne gynybiniai kovos veiksmai. Bet naujo statuto nuostatomis buvo vadovaujama kol kas tik iš dalies.

3. Pratybų vertinimas

83

Pratybos buvo skirtos kovinio rengimo tikslams, todėl ginkluotųjų dalinių treniravimas ir svarbiausia – vertinimas, pažymint privalumus ir išskiriant taisytinus trūkumus, buvo vienas pagrindinių kovinio rengimo būklę nustatančių būdų.

1935 m. sausio 1 d. Lietuvos kariuomenės vadu paskyrus gen. št. plk. Stasį Raštikį, jo iniciatyva buvo pradėtos vykdyti jau minėtos kariuomenės reorganizavimo reformos, palietusios ir kariuomenės mokymo bei kovinio rengimo sritį⁵⁰. Karinė vadovybė ėmė kreipti ypatingą dėmesį į pratybų rezultatus, kaip tik todėl 1935 m. gegužės 8 d. kariuomenės vadas nurodė visiems pėstininkų divizijų vadams, atskirų kariuomenės rūšių viršininkams, taip pat ir kariuomenės inspektoriui nuolat teikti detalias ataskaitas apie įvykdytas pratybas Gaižiūnų poligone. Šiose ataskaitose turėjo būti detalizuota: vadovybės organizacija, pratybų organizavimas, tikslas, vykdymo ir nagrinėjimo metodai, taktinių veikimo principų įgyvendinimas atskiruose kovos etapuose, ugnies planų sudarymas, veiksmų koordinavimas, atsargos karininkų, kariūnų ir kareivių mokymas, pratimų vadovų ir tarpininkų tarnybos, dokumentų rengimas bei individualūs siūlymai dėl kitų pratybų⁵¹. Atskirų dalinių ir padalinių pratybų nagrinėjimas buvo atliekamas joms pasibaigus. Nagrinėjant pėstininkų kovinių vienetų – skyriaus ir būrio – pratybas dalyvaudavo visi kariai, kuopos – tik karininkai, puskarininkiai, vykdytojai ir tarpininkai, o bataliono ir didesnių kovinių junginių – tik karininkai⁵². Nagrinėjimo metu buvo vertinama: vietos žvalgyba, pranešimų viršininkams siuntimas, apsaugos vykdymas, šaudymo taktika ir veiksmų žymėjimo priemo-

⁴⁹ *Pėstininkų statusas*. Kaunas, 1936, p. 5–7, 194.

⁵⁰ VAIČENONIS, Jonas. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21, p. 157.

⁵¹ Kariuomenės vado nurodymai karių mokymo poligone rezultatams sekti, 1935 m. gegužės 8 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 26, l. 15.

⁵² *Lauko pratimams instrukcija*. Kaunas, 1932, p. 14.

nių naudojimas⁵³. Apibendrintas pratybų įvertinimas buvo perduodamas kariuomenės inspektoriui, o klaidos buvo paaiškinamos ir kariam.

Pagrindiniai atskirų taktinių vienetų pratybose pasitaikantys trūkumai buvo susiję su vadovavimo įgūdžių stoka, priklausiusia nuo konkrečių karininkų asmeninės kompetencijos. Paminėtinas įvykis, kai 1938 m. pratybų vadovo kpt. Justino Jasiulionio veikla pratybų metu buvo apibūdinta kaip pasyvi, kadangi šis karininkas leido pratyboms vykti stichiškai, pratybų visiškai nekontroliavo, nebuvo iškėlęs jokio tikslo, apsiribojo tik dokumentacijos parengimu. Dėl tokių veiksmų Gaižiūnų poligono viršininkas šiam pratybų vadovui už nerūpestingumą rengiant pratybas ir pasyvumą jų metu skyrė trijų parų arešto nuobaudą⁵⁴. Atsižvelgiant į nurodytą faktą, galima teigti, kad pratybos Gaižiūnų poligone karinės vadovybės buvo vertinamos griežtai, siekiant maksimalių rezultatų, ir buvo netoleruojamas atsakingas pareigas vykdančių karininkų neatsakingumas bei atsainus požiūris į pratybų vykdymą.

84

Sunkiųjų kulkosvaidžių kuopų pratybos Gaižiūnų poligone buvo orientuotos į šaudymo pozicijų pasirinkimą, ginklų perdislokavimą, tarpusavio ryšių palaikymą, šaudymo būdų ir ugnies tempo praktiką. Kiekvienais darbo poligone metais sunkiųjų kulkosvaidininkų kuopų šaudymo technika tapdavo vis pažangesnė, sistemiškesnė, bet šaudymo taktika neapsieidavo be trūkumų, kurie labiausiai pasireiškė jungtinėse pratybose. Metai iš metų besikartojančių trūkumų būdavo randama atstumo nustatymo, taikinio nurodymo ir šaudymo pozicijų parinkimo srityse. Atsižvelgiant į tai, kad sunkieji kulkosvaidžiai skirti ne tik antžeminiams, bet ir oro taikiniams naikinti, 1934 m. sunkiųjų kulkosvaidžių kuopų šaudymo praktikai atlikti poligone buvo įrengtas specialus taikynys – judantis lėktuvo modelis. Nuo to laiko ši šaudymo praktika buvo atliekama beveik be trūkumų, gebant kasmet didinti taiklumo lygį⁵⁵. Paminėtinos poligone vykdytos minosvaidžių būrių pratybos, per kurias nepasireiškė didesnių trūkumų. Šių būrių vadų pasirengimas buvo įvertintas patenkinamai, nes dauguma jų mokėjo tinkamai vykdyti savo pareigas, todėl ir pratybos vyko sklandžiai. Nesklandumų kilo tik dėl techninių priemonių stokos, kadangi ne visi minosvaidžių būriai iš Karo technikos tarnybos buvo gavę maskavimosi tinklius, taip pat ne visi būriai buvo aprūpinti busolėmis⁵⁶, kurių reikėjo atliekant šaudymus netiesia trajektorija⁵⁷.

Pirmaisiais Gaižiūnų poligono pratybų metais artilerijos dalinių mokomųjų šaudymų vykdymas Kariuomenės inspekcijos buvo įvertintas kaip turintis daug taisytinių

⁵³ RAPŠYS, J. Op. cit., p. 145–146.

⁵⁴ Gaižiūnų poligono viršininko įsakymas Gaižiūnų poligonui, 1938 m. birželio 22 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 55, l. 21.

⁵⁵ Pastabos sunkiųjų kulkosvaidžių šaudymo reikalu, 1935 m. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 171, l. 19.

⁵⁶ Busolė – prietaisas, kuriame yra optiniai ir kampų matavimo prietaisai su magnetine rodykle. Jo paskirtis yra nurodyti taikinius, stebėti vietovę, taikinius ir šaudymą, orientuoti pabūklus: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 96.

⁵⁷ Poligoninių minosvaidžių šaudymų vadovo raportas pėstininkų inspektoriui, 1939 m. birželio 28 d. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 256, l. 36.

trūkumų. Dalis pasireiškusių klaidų buvo susijusios su tuo, kad dauguma vadovaujančių artilerijos šaudymams karininkų nepakankamai mokėjo artilerijos šaudymo taisykles. Tai lėmė šaudymų lėtumą, netikslumus šaudant į staiga pasirodančius taikinius, nesubalansuotą taktinių aplinkybių sudarymą. Šaudymų metu buvo pastebėta sviedinių sprogo sekimo ir pabūklų vamzdžio pakilimo kampų matavimo netikslumų. Be to, nemokėta tiksliai panaudoti meteorologinius duomenis, t. y. buvo šaudoma nepaisant vėjo krypties taikinio atžvilgiu. Nenuosekliai buvo vykdomas įsišaudymas į taikinius, neturint tikslų jų koordinatų. Kai kurie vadovaujantieji karininkai nemokėjo komandų perdavimo eilės arba jas perduodavo netiksliai, todėl ryšininkai sutrikdavo dėl komandų painiavos. Pasitaikė netgi tokių kurioziškų atvejų, kai šaudantys kariai nesugebėjo greitai orientuotis, kur yra dešinė ir kairė. Tiesa, tokie atvejai nebuvo dažnas reiškinys. Karių įgūdžių ir praktikos trūkumas buvo nurodytas ištaisyti, nuolatinėse artilerijos dalinių dislokacijos vietose didinant pratybų su topografiniais žemėlapiais skaičių ir daugiau dėmesio skiriant ugnies perkėlimo⁵⁸ taisyklėms mokytis⁵⁹. Galima pažymėti, kad artilerijos mokomųjų šaudymų metu pasireiškusiems trūkumams įtakos turėjo ne tik žmoniškasis veiksnys, bet ir techninė naudotų įrenginių būklė. Tolesniais praktikos poligone vykdymo metais artilerijos dalinių pratybose pasireiškėdavo jau mažiau nesklandumų. Vadai, laikui bėgant įsigilinę į artilerijos šaudymo taisykles, tiksliai ir aiškiai duodavo komandas. Sviedinių sprogo sekimas ir matavimai buvo vykdomi gana tiksliai, buvo tinkamai vykdomi ir šaudymai su išankstiniu parengimu. Įsišaudymas buvo atliekamas gerai, išskyrus netikslumus, kuriuos lėmė techninė pabūklų būklė, t. y. stovai, ant kurių tvirtinama artilerijos pabūklų vamzdžiai, buvo netvirtų konstrukcijų ir silpnai pritvirtinti. Šie techniniai nesklandumai trukdė tinkamai pastatyti vėduokles⁶⁰, o ir pastačius jos greitai iširdavo, todėl šaudymo kryptis buvo netiksli. Taip pat pasitaikydavo, kad pabūklų vamzdyje įstrigdavo sviediniai dėl blogo jų kalibravimo. Šie veiksniai turėjo įtakos šaudymo spartai. Paminėtina, kad, vykdant mokomuosius ir grupinius artilerijos šaudymus su koviniais sviediniais, jiems sprogas dažnai kildavo gaisras, kurio likvidavimo metu šaudymai būdavo nutraukti⁶¹.

Artilerijos šaudymo pratybos, bendradarbiaujant su aviacija, išryškino nemažai trūkumų. Visų pirma trūko praktikos veiksmų signalinėje aikštelėje, kurios viršininkas dažnai nežinodavo artilerijos kodų, taigi prieš tiesiant audeklus ar gaunant ženklus iš lėktuvo buvo ieškoma jų reikšmės užrašuose. Dažnai būdavo tiesiami audeklai,

⁵⁸ Ugnies perkėlimas – ugnies į vieną taikinį nutraukimas ir paleidimas į kitą nekeičiant šaudymo pozicijų: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 643.

⁵⁹ Kariuomenės inspekcijos aplinkraštis dėl trūkumų Gaižiūnų poligono pratybose, 1931 m. gruodžio 2 d. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 36, l. 139ap.–140.

⁶⁰ Vėduoklė – išdėstytų vienoje pozicijoje artilerijos pabūklų vamzdžių tarpusavyje suderinta kryptis: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 678.

⁶¹ 1-ojo Artilerijos pulko vado pastabos poligono reikalais, 1936 m. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 38, l. 211–212, 215–216.

turintys ne tą reikšmę, kurią norėta pavaizduoti, pats tiesimas vykdavo labai lėtai. Artilerijos ryšininkai nežinodavo artilerijos ugnies koregavimo⁶² kodų ir painiodavo pranešimus, gautus iš lėktuvo. Tuo tarpu karo aviacijos žvalgai taip pat blogai mokėjo artilerijos kodus, lėtai nustatydavo ir perduodavo sviedinių sprogimų koordinatas. Todėl įsišaudymai buvo vykdomi lėtai⁶³. 1936 m., vertinant šio tipo pratybas, buvo konstatuota, kad signalinė aikštelė veikė labai gerai, ryšys su lėktuvu buvo palaikomas tinkamai, o artilerijos įsišaudymai į taikinius buvo atliekami greitai ir be jokių kliūčių. Pažymėtina, kad artilerijos šaudymuose su aviacija padaryta žymi pažanga, artilerijos pulkuose įrengus radijo imtuvus, kadangi nuolatiniai radistai gebėjo greičiau suprasti ir perduoti kodus⁶⁴.

Jungtinių ginkluotųjų pajėgų pratybų nagrinėjimo ir vertinimo prerogatyva priklausė jose dalyvavusiems karininkams, taip pat šias pratybas vertindavo, pareiškėdavo savo pastabas ir išryškindavo trūkumus kariuomenės vadas, kariuomenės inspektorius ir Gaižiūnų poligono viršininkas. Pratybos buvo nagrinėjamos vertinant daugelį kriterijų. Visų pirma buvo atsižvelgiama į tokius pat veiksnius kaip ir atskirų taktinių vienetų pratybų metu, t. y. vietos žvalgybos ir apsaugos vykdymas, pranešimų viršininkams siuntimas, šaudymo taktika ir veiksmų žymėjimo priemonių naudojimo būdai. Tačiau svarbiausias jungtinių pajėgų pratybų vertinimo kriterijus buvo atskirų dalinių ir padalinių veiksmų koordinavimas bei sąveika. Šiuo atveju buvo atsižvelgiama į tai, kaip koviniai vienetai užmezgė ir palaikė ryšius, kaip buvo atliekama sunkiųjų kulkosvaidžių, minosvaidžių, artilerijos parama, veikimas su karo aviacija ir tankais. Be to, buvo vertinamas amunicijos tiekimas ir maskavimasis⁶⁵. Reikia pažymėti, kad pratybų nagrinėjimo metu buvo keliami reikalavimai atsakyti į pagrindinius klausimus: koks buvo pratybų tikslas, į kurias pagrindines kovos statutų nuostatas reikėjo atsižvelgti vykdytų pratybų metu, kokios klaidos buvo padarytos, ar buvo tinkami pratybų vykdytojų sprendimai, kaip buvo vykdoma tarpininkų tarnyba, kaip buvo atliekama atskirų taktinių vienetų sąveika ir ar kariai buvo atitinkamai drausmingi⁶⁶. 1931 m. pradėjus organizuoti jungtines pratybas Gaižiūnų poligone, jos atskleidė įvairias klaidas ir daromus netikslumus. Visų pirma netinkamai buvo atliekamos žvalgybos užduotys plotuose, kuriuose daliniai turėjo veikti. Buvo ignoruojama priešų ugnis, o sunkieji kulkosvaidžiai gabenami atvirai, prieš akivaizdoje. Pėstininkų vienetų vadai, kuriems buvo priskirtos sunkiųjų kulkosvaidžių kuopos, nemokėjo tinkamai naudoti šių ginklų, t. y. nenurodydavo kuopoms šaudymo kryptį ir taikinių,

⁶² Artilerijos ugnies koregavimas – nuokrypių nuo taikinio nustatymas, nuotolio ir krypties korektūrų skaičiavimas ir šaudymo nuostatų tikslinimas: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 43.

⁶³ Karo aviacijos 2-os eskadrilės vado raportas Karo aviacijos viršininkui, 1935 m. gegužės 3 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 28, l. 17–17ap., 18; Kariuomenės inspektoriaus bendro pobūdžio pastabos dėl pratybų poligone, 1932 m. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 69, l. 16ap.

⁶⁴ 1-ojo artilerijos pulko vado pastabos poligono reikalais, 1936 m. LCVA, f. 836, ap. 1, b. 38, l. 212–213.

⁶⁵ *Lauko pratimams instrukcija*. Kaunas, 1932, p. 14–15.

⁶⁶ RAPŠYS, J. Op. cit., p. 149.

apsiribodavo tik sunkiųjų kulkosvaidžių išdėstymo pozicijų nurodymu. Nebuvo koordinuojami pėstininkų ir artilerijos veiksmas, kiekvienas dalinys veikė atskirai, o ir artilerijai skiriami uždaviniai buvo neaiškūs, dažnai kintantys⁶⁷. Nesklandumų būta ir dėl ryšių, kurie veikė netinkamai, nes nebuvo suderinti šaukiniai⁶⁸, o pranešimai perduodami jų netrumpinant. Dažnas reiškinys buvo ir aiškių uždavinių neturėjimas, veikimas eksromptu⁶⁹. Buvo ignoruojamas fiktyvus cheminio ginklo naudojimas, kadangi pranešus, jog tam tikra vieta yra užnuodyta iprito dujomis, kariai nedėvėjo dujokaukių, nes laikė, kad dujokaukės neapsaugos nuo iprito⁷⁰. Taigi pažymėtas karininkų teorinių žinių, susijusių su cheminiu ginklu, trūkumas. Minėtinos ir karo aviacijos veikimo klaidos, kurios buvo susijusios su žvalgyba: lėktuvai skraidydavo per žemai ir per ilgai virš žvalgomojo objekto, nepaisydami sunkiųjų kulkosvaidžių priešlėktuvinės apsaugos. Iš Šarvuocių rinktinės karių suformuotų tankų kuopų veikimas irgi nebuvo sklandus. Pratybų metu joms buvo skiriama aptarnauti ir prižiūrėti specialiai pratybose naudotus tankų modelius. Šias užduotis kariai atlikdavo blogai. Kariuomenės inspektorius plk. O. Urbonas pažymėjo: „atrodė, kad tankų taktikos atžvilgiu jie visai nesusivokia, ką daryti“⁷¹. Šios kuopos vadas pasyviai žiūrėjo į paskirtus uždavinius, vėluodavo jas atlikti⁷². Gaižiūnų poligono pratybose dalyvaudavo ir kavalerija, paprastai po vieną eskadroną iš 1-ojo husarų Didžiojo Lietuvos etmono kunigaikščio Jonušo Radvilos ir 2-ojo ulonų Lietuvos Kunigaikštienės Birutės pulkų. Kavalerijos paskirtis karinių operacijų metu buvo: žvalgyba, kova su priešo kavalerija, ryšių tarp atskirų kariuomenės dalių palaikymas, veikimas priešo užnugaryje, sumušto priešo persekiojimas, besitraukiančių savų pajėgų priedanga. Miškai, upės, balos, kalnuotos vietovės ir pan. kavalerijos veikimą apsunkindavo arba darė visai neįmanomą⁷³. Pratybose poligone kavalerijai paprastai būdavo skiriamos žvalgybos ir ryšio palaikymo užduotys. 1931–1932 m. šių dalinių veiksmuose kariuomenės inspektorius pirmiausia pastebėjo visišką priešo ugnies ignoravimą, taip pat lėtą eskadronų veikimą, o pateikti kavalerijos žvalgų pranešimai buvo beveik nevertingi, neaiškiai suformuluoti, nenaudojant bendrų sutartinių sutrumpinimų, sunkiai iššifruojami. Be to, kavalerijos padalinių viršininkai vengė kontaktuoti su pėstininkų vienetų viršininkais dėl bendrų veiksmų, dėl to kavalerija veikdavo savarankiškai, neatsižvelgdama į kitų veiksmus⁷⁴. 1935 m. kariuomenės vadas, įvertinęs pratybas poligone, konstatavo

⁶⁷ Lauko pratimo Gaižiūnų poligone nagrinėjimas, 1932 m. liepos 13 d. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 19–19ap.

⁶⁸ Šaukinys – raidžių arba žodžių derinys, nurodantis ryšių mazgą, dalinį, įgaliojimą asmenį, veiklą arba vienetą, naudojamas ryšiui užmegzti ir palaikyti: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 583.

⁶⁹ Lauko pratimo Gaižiūnų poligone nagrinėjimas, 1932 m. liepos 11 d. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 10ap.

⁷⁰ Lauko pratimo Gaižiūnų poligone nagrinėjimas, 1932 m. liepos 18 d. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 15.

⁷¹ Kariuomenės inspektorius plk. O. Urbono bendros pastabos apie Gaižiūnų poligono reikalus, 1932 m. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 69, l. 18.

⁷² 4-ojo pėstininkų Lietuvos Karaliaus Mindaugo pulko vado raštas kariuomenės inspektoriumi, 1932 m. rugpjūčio 24 d. *LCVA*, f. 538, ap. 1, b. 10, l. 18–19.

⁷³ LESČIUS, V. Op. cit., p. 147.

⁷⁴ Kariuomenės inspektorius plk. O. Urbono bendros pastabos apie Gaižiūnų poligono reikalus, 1932 m. *LCVA*, f. 836, ap. 1, b. 69, l. 17ap.

įvairius jų vykdymo trūkumus. Bendrojo pobūdžio pastabos lietė pačių pratybų organizavimą, užduotys buvo per daug sudėtingos ir jų vykdymas buvo paviršutiniškas vienu metu atliekant keletą kovos etapų. Atsižvelgdamas į tai, gen. št. plk. S. Raštikis pabrėžė, kad „kariuomenės mokyme reikia laikytis dėsnio – gerai pratimus atlikti, tegu bus jų atlikta ir mažiau“⁷⁵. Dar 1934 m. pradžioje gen. št. plk. ltn. S. Raštikis buvo pažymėjęs pratybų vykdymo šabloniškumą, t. y. naudojant pavyzdines pratybų vykdymo schemas. Toks elgesys savaime nebuvo blogas, tačiau dažnas šablonų naudojimas neskatino vadų priimti savarankiškų sprendimų⁷⁶. Tokį neigiamą reiškinį dar po poros metų pabrėžė ir Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklos viršininkas gen. št. plk. K. Musteikis. Jis teigė, kad pratybos organizuojamos pernelyg paprastai ir jų vykdymas šabloniškas, labai retai pratybų metu įvedant netikėtą priešų pasirodymą, taip nesudarant galimybių vadams įvertinti naujų aplinkybių, imtis iniciatyvos ir ekspromtu pateikti sprendimų. Kitaip tariant, buvo sudėtinga treniruotis taikyti tikslinį vadovavimo būdą. Šiuos trūkumus minėtas karininkas siūlė šalinti pratybų uždavinius parengiant pulkų ir divizijų štabams, o ne atskiriems karininkams (pratybų vadovams)⁷⁷. Gen. št. plk. S. Raštikio pastebėtas trūkumas – pratybų dokumentų ilgumas, per daug rašoma apibūdinant veikimo aplinkybes, todėl kariuomenės vadas pažymėjo, kad reikia dokumentus rašyti aiškiai ir trumpai, nes karo metu nebūsią laiko ilgiems įsakymams ir dokumentams rengti. Taip pat buvo pažymėtos pratybų vykdytojų klaidos, susijusios su jų netinkamais veiksmais, t. y. pratybų metu visas dėmesys buvo sutelkiamas tik į taktinių vienetų judėjimą, neišnagrinėjant ugnies galimybių ir nesudarant tikslaus jos plano. Į šį rimtą trūkumą buvo atkreiptas dėmesys ir pabrėžta, kad ateityje būtų sudaromi tikslūs ugnies planai. Gen. št. plk. S. Raštikis atkreipė dėmesį į jungtinių ginkluotųjų pajėgų pratybų nagrinėjimo eigą, kai plačiau buvo vertinami tik pėstininkų veiksmai, o kitų apžvelgti tik paviršutiniškai. Tokią situaciją buvo įsakyta ištaisyti ir vertinti visų pratybose dalyvavusių vienetų veiksmus⁷⁸. Toks vado reikalavimas atrodė pagrįstas, nes nors tuomet pėstininkai ir buvo pagrindinė sausumos pajėgų rūšis, bet kovos užduotis atlikti galėjo tik kartu su kitų pajėgų parama. Vienas iš jungtinių ginkluotųjų pajėgų pratybų svarbiausių tikslų buvo atskirų taktinių vienetų veiksmų sąveikos mokymas, tačiau visapusiškai neišnagrinėjus visų pratybų dalyvių veiksmų nebuvo galima tinkamai šį tikslą įgyvendinti. Kariuomenės vadas taktinių veiksmų atžvilgiu pažymėjo, kad dalių veikimas nakties metu nesisiskiria nuo veikimo dieną, todėl tamsiuoju paros metu daromos klaidos: nesiorientuojama, nutrūksta ryšiai, atvirai išeinama į priešų kontroliuojamą teritoriją ir pan. Buvo matomos klaidos ir tam tikruose kovos etapuose. Pasitraukimas iš kovos die-

⁷⁵ Vyriausiojo štabo aplinkraštis nr. 3 apie 1934 m. Gaižiūnų poligone atliktus pratimus, 1935 m. sausio 8 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 1.

⁷⁶ RAŠTIKIS, Stasys. Kelios mintys apie darbą poligone. *Mūsų žinynas*, 1934, nr. 110, p. 387.

⁷⁷ MUSTEIKIS, Kazys. Poligono belaukiant. *Mūsų žinynas*, 1936, nr. 133, p. 342.

⁷⁸ Vyriausiojo štabo aplinkraštis nr. 3 apie 1934 m. Gaižiūnų poligone atliktus pratimus, 1935 m. sausio 8 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 1ap.

nos ir nakties metu buvo vykdomas be apgalvoto plano, chaotiškai, neatsižvelgiant į galimus priešo veiksmus, o daliniams atsitraukiant buvo neišnaudojama nei sunkiųjų kulkosvaidžių, nei artilerijos ugnies parama. Tuo tarpu vienetų keitimasis naktį buvo atliekamas visiškai netinkamai, nesudarius išankstinių planų, kur būtų numatoma priešo pozicijų, apšaudomų plotų žvalgyba, judėjimo keliai, dalinių susirinkimo vietos ir eilės tvarka. Gen. št. plk. S. Raštikis taip pat pabrėžė priešo ir taikinių žvalgybos bei maskavimosi trūkumus. Čia buvo svarbūs pajėgų išgyvenamumo veiksniai – apkasai ir maskavimasis. Kariai ne visada gerai įsirengdavo apkasus, paprastai iškasdavo juos tik gulimai ar klūpomai kario kūno padėčiai uždengti, nepaisant to, kad būtų užtekę laiko įsirengti viso žmogaus ūgio apkasams. Šiuo atveju išryškėjo neleistinas vadų elgesys, kai kariai ištisus valandas apkasuose išgulėdavo be darbo, užuot gavę įsakymą tinkamai įrengti apkasus⁷⁹. Atsainus karininkų požiūris į tam tikras kovinio rengimo detales pratybų metu nebuvo retas reiškinys. Tokį faktą iliustruoja ir tuometinio kariuomenės vado prisiminimų fragmentas apie jo asmeniškai stebėtas pratybas Gaižiūnų poligone:

Vieną ankstų rytą nuvykau į garsiąją Šilosėdų aukštumą, į pačią pratimo pradžią. Buvo duotas taktinis uždavinys – pulkas stabdo. Nežiūrėdami duotų taktinių aplinkybių, kad buvo pasirodę priešo žvalgai ir kad į Šilosėdų aukštumą krinta atskiri reti priešo artilerijos sviediniai, karininkai, o jų buvo keliasdešimt, susigrūdė Šilosėdų aukštumos viršūnėje, tarytum tai būtų buvusi rami pramoginė ekskursija, ir stovėdami krūvoje nagrinėjo gautą uždavinį, o pulko vadas davinėjo įsakymus. Pamatęs netvarką, pasišaukiau vieną tarpininką ir įsakiau čia pat mesti uždegtą petardą, kaip prieš paleisto ir čia pat sprogo artilerijos sviedinio ženklą. Petarda sprogo. Karininkai, ir tai ne visi, pasižiūrėjo ir vėl tęsė savo darbą. Neiškenčiau. Užsidediau ir griežtu balsu surikau: „Po velnių! Ar čia žaidimas, ar darbas? Ar norite, kad priešas sušaudytų visus pulko vadus?“⁸⁰

Anot pratybų artilerijos inspektoriaus karininko plk. ltn. Kazimiero Abaro, kariai pratybų metu dažnai nemokėdavo maskuotis ir prisitaikyti prie vietovės ypatumų, tuo tarpu daugelis vadų netgi pateisindavo tokį reiškinį, motyvuodami nerealiomis pratybų sąlygomis ir pridurdami, kad pirmose tikrose kovose visi puikiai išmoks slėptis. Minėtasis karininkas į tokį reiškinį žiūrėjo labai rimtai, teigdamas, kad „laukti, kada mus tų dalykų karas išmokys, būtų iš pagrindų klaidinga“⁸¹. Plk. ltn. K. Abaras konstatavo, kad kai kurie kariai net nežinodavo, nuo ko reikia slėptis: nuo viršininkų, nuo tarpininkų ar nuo ko nors kito⁸². Taigi toks vadų požiūris į maskuotę pratybų metu turėjo įtakos karių kovinio rengimo spragoms atsirasti. Be to, ir patys vadai nerodydavo savo kariams tinkamų pavyzdžių, kai nesant arti aukštesnių viršininkų ar tarpininkų vadai nereikalavo karių maskuotis ir patys to nedarydavo. Tokius reišk-

⁷⁹ Ibid., I. 1 ap.–2.

⁸⁰ RAŠTIKIS, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos: kario atsiminimai*. T. 1. Los Andželas, 1956, p. 362, 365.

⁸¹ JUODAGALVIS, Jonas. *Švenčionių krašto savanoriai 1918–1920 metais. Biografinis žinynas*. Vilnius, 2005, p. 19; ABARAS, Kazys. Poligono pratimų belaukiant. *Mūsų žinynas*, 1937, nr. 5, p. 533.

⁸² ABARAS, K. Op. cit., p. 533.

kinius plk. ltn. K. Abaras susiejo su dalinių vadų ir viršininkų kompetencijos stoka bei neatsakingu požiūriu į karių mokymą, o kad karių kovinio rengimo srityje būtų padaryta pažanga, siūlė atsakingas pareigas pratybų metu skirti tik kompetentingiems karininkams⁸³.

Pažymėtinos gen. št. plk. S. Raštikio pastebėtos pėstininkų ir sunkiųjų kulkosvaidininkų kovinio rengimo spragos. Sunkiuosius kulkosvaidininkus nepakankamai naudodavo pėstininkų dalių vadai, kuriems būdavo priskirti sunkieji kulkosvaidžiai. Pasitaikydavo, kad sunkiųjų kulkosvaidžių dalims nebūdavo duodama ugnies uždavinių, jos per daug išvedamos į priekį, paskirtosios pozicijos mažai žvalgomos, nepalaikomas ryšys su pėstininkų vienetais. Daugiausia trūkumų buvo rasta sudarant sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies planus, pavyzdžiui, paskiriama šaudyti per kitas dalis, nors saugumo sumetimais taip šaudyti negalima, mažai kreipiama dėmesio į ugnies sąveiką su artilerijos ugnimi, artilerijai nenurodomos vietos, į kurias negali šaudyti sunkieji kulkosvaidžiai, arba pamirštama suderinti bendrą ugnies sutelkimo⁸⁴ planą ir pan. Sunkiųjų kulkosvaidžių ugnies parama buvo svarbi veikiant pėstininkams, taigi gen. št. plk. S. Raštikis konstatavo, kad nors šių ginklų naudojimo principai buvo pakankamai išnagrinėti tiek užsienio šalių, tiek Lietuvos karinėje literatūroje, tuometinėje Lietuvos kariuomenėje šie principai dar nebuvo atitinkamai pritaikyti. Todėl buvo būtina nuolatinėse dalių dislokacijos vietose organizuoti daugiau teorinių ir praktinių mokymų, susijusių su sunkiųjų kulkosvaidžių naudojimo taktika. Artilerijos veiksmų atžvilgiu kariuomenės vadas teigė, kad šios ginklų rūšies vadai nepakankamai orientavosi vykstant pratybų veiksams, neturėjo tikslų duomenų apie juos, todėl vėlavo nukreipti artilerijos ugnį į taikinius. Artilerijos veiksmai nebuvo koordinuojami su pėstininkų dalimis, artilerijos ryšininkai prie pėstininkų dalių vadų nenuosekliai informavo šiuos vadus apie artilerijos veiksmus ir nesistemiškai pranešė artilerijos vadams apie kovos eigą bei artilerijos ugnies poreikį. Pažymėtina, kad pėstininkų dalių vadai turėjo per mažai kompetencijos apie artilerijos panaudojimo galimybes, tuo tarpu artilerijos vadai tinkamu laiku nepateikė savo siūlymų. Kariuomenės vadas atkreipė dėmesį į tai, kad veikiant karinėms oro pajėgoms su sausumos pajėgomis trūko praktikos. Pėstininkų dalys nebuvo pratusios stebėti orą, dažnai nepastebėdavo lėktuvų duodamų signalų, žymėtų raketomis, buvo nemokančių kodų ryšiams su lėktuvu palaikyti, ne visada tinkamai buvo naudojama dalis žymėjimo priemonių, kas klaidindavo aviacijos žvalgus. Artilerijos dalių įsišaudymai su aviacijos pagalba užtrukdavo dėl ryšio kodų nemokėjimo ir lėto signalinių aikštelių funkcionavimo. Inžinerijos vienetų veikimas pratybų metu buvo įvertintas gerai, tik jiems dažnai būdavo skiriami darbai, kuriuos privalėjo mokėti atlikti visi kariai, pavyzdžiui, pašalinti vielų kliūtis, įrengti apkasus arba vadavietes. To privaloma buvo

⁸³ Ibid., p. 533–534.

⁸⁴ Ugnies sutelkimas – kelių vienetų ugnies priemonių ugnis, nukreipta į vieną taikinį tuo pačiu laiku: *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 566.

atsisakyti ir inžinerijai pavesti tik kelių bei tiltų taisymą ir kliūčių įrengimą. Tuo tarpu ryšių padalinių veikimas buvo apibūdinamas kaip patenkinamas, tačiau taisytinas ven-gimas naudoti šaukinius, o ryšių tarnybos viršininkams įsakyta pasirinkti tinkamu karių mokymu naudoti šaukinius pagal nustatytas taisykles. Gen. št. plk. S. Raštikis išskėlė ir tankų kuopos veikimo trūkumus, kurie buvo susiję su sąveika koordinuojant veiksmus su pėstininkais. Kitaip tariant, šis sąveikavimas buvo silpnas, tankų kuopa arba atsilikdavo nuo pėstininkų, arba išsiverždavo per toli į priekį. Be to, naudojant tankus buvo neadekvačiai įvertinamos vietovės ypatybės ir tankų savybės, todėl jie dažnai būdavo skiriami veikti tokioje vietoje, kurioje dėl techninių galimybių nesugebėjo veikti⁸⁵. Tankų kuopos ir pėstininkų sąveikos trūkumus 1936 m. konstatavo ir 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko vadas, pažymėjęs pėstininkų vienetų nesugebėjimą išnaudoti tankų veikimo. Nors pats tankų naudo-jimas buvo teisingas, tačiau jiems išsiveržus į priekį pėstininkų dalys nesistengdavo greitai veržtis pirmyn, kad išnaudotų momentą, kai tankai naikino priešą. To paties pulko vadas pabrėžė, kad beveik visose pratybose strigo veiksmų koordinavimas tarp atskirų dalių, ypač tarp pėstininkų ir artilerijos⁸⁶.

1938 m. vykusią jungtinių ginkluotųjų pajėgų pratybų trūkumus išskėlė tuometinės Lietuvos kariuomenės vadas, pėstininkų ir artilerijos inspektorai bei I pėstininkų di-vizijos vadas. Buvo pastebėta, kad dokumentų, susijusių su pratybų organizavimu, sutvarkymas buvo atliekamas gerai, tik retais atvejais pasitaikant neaiškių termi-nų. Pratybų metu vykdant kovos etapus, pasitaikydavo netikslumų ir klaidų, kurių dažniausiai kildavo dėl pratybų vadovų, tarpininkų arba vykdytojų kompetencijos ir praktikos stokos⁸⁷. Tačiau apskritai jų vykdymas vertintas gerai. Buvo atkreiptas dėmesys į pėstininkų ir artilerijos vienetų koordinavimo klaidas: kai kuriems pės-tininkų dalių vadams trūko teorinių žinių apie techninį artilerijos pajėgumą ir jos panaudojimo galimybes. Kavalerijos veiksmuose buvo įžvelgtas veiksmų neryžtingu-mas susidūrus su priešu ir chaotiškas pranešimų su žvalgų arba ryšininkų perduoda-ma informacija pristatymas. Vertinant inžinerijos padalinių veiklą, nepastebėta jokių klaidų ar taisytinių trūkumų, buvo pabrėžtos gerai atliekamos užduotys. Ypač buvo pagirta pontoninio tilto per Nerį statyba: inžinierių prašymu, buvo leista tiltą statyti nepatogioje vietoje, kad būtų išvengta visiems žinomos kasmet pasikartojančios persikėlimo vietos, be to, pirmą kartą buvo taikomas naujas pontonų (keltų) rišimo būdas. Nepaisant to, tiltas buvo pastatytas labai greitai. Buvo konstatuota bendra išvada, kad pusė visų pasireiškusių pratybose nesklaidumų kilo dėl teorinių žinių trūkumo, t. y. karininkai nepakankamai išmanė tiek savo vadovaujamų dalių statu-

⁸⁵ Vyriausiojo štabo aplinkraštis nr. 3 apie 1934 m. Gaižiūnų poligone atliktus pratimus, 1935 m. sausio 8 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 29, l. 2–3ap.

⁸⁶ 1-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulko vado pastabos dėl pratimų poligone, 1936 m. rugsėjo 12 d. LCVA, f. 538, ap. 1, b. 38, l. 159–159ap.

⁸⁷ Gaižiūnų poligono II-ojo laikotarpio mokyme pastebėtų trūkumų pašalinimo bei dalinių ir vadų rengimo reikalui, 1938 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1114, l. 20, 24–26ap.

tų nuostatas, tiek ir jas remiančių vienetų⁸⁸. Kariuomenės vado nuomonei pritarė ir III pėstininkų divizijos vadas brg. gen. Zenonas Gerulaitis. Jis reziumavo, kad apie 50 proc. jungtinių pratybų metu daromų klaidų kyla dėl statutuose reglamentuotų nuostatų žinojimo stokos⁸⁹. Reikia pabrėžti, kad 1938 m. buvo paskutinės jungtinių ginkluotųjų pajėgų pratybos Gaižiūnų poligone, nes, kaip minėta, 1939 m. tokios pratybos nebuvo organizuojamos⁹⁰.

Iš pateiktų faktų matyti, kad poligone organizuotų pratybų būdingi trūkumai ir klaidos pasireiškėdavo kovos etapų vykdymo taktikos ir atskirų pajėgų veiksmų sąveikos srityse. Sistemingai vykdant pratybas keletą metų ir kreipiant didesnę dėmesį į jų vykdymo klaidas, Lietuvos kariuomenės kovinio rengimo srityje buvo padaryta reikšminga pažanga.

Strateginio masto mokymai – manevrai

Atlikus poligone visas pratybas, kiekvieną rudenį buvo organizuojamos baigiamojo pobūdžio, didelio masto pratybos – kariuomenės manevrai⁹¹, kurių tikslas taip pat buvo ginkluotųjų pajėgų kovinės parengties tobulinimas. Be to, manevrų metu buvo galima atskleisti statutų ir instrukcijų nuostatų pagrįstumą, ginklų, karo technikos naudojimo būdus, ištirti karo veiksmų rajono savybes⁹².

Šie mokymai buvo organizuojami tokiu pat principu, kaip jau aptartosios jungtinės pajėgų pratybos, skyrėsi tik organizacinis sudėtingumas, susijęs su dideliu kariuomenės vienetų skaičiumi ir finansiniais ištekliais⁹³. Platesnis negu jau aptartųjų pratybų buvo ir kariuomenės manevrų stebėtojų kontingentas, kurį sudarė ne tik Lietuvos kariuomenės karininkai, bet ir karininkai iš užsienio šalių, Krašto apsaugos ministerijos, Vyriausybės atstovai, Lietuvos Respublikos Prezidentas ir spaudos atstovai⁹⁴. Taip pat manevrai dėl plačios apimties reikalavo itin didelių veiksmų plotų, todėl buvo organizuojami jau ne poligone, o kitose, specialiai pratyboms nepritaikytose, Lietuvos vietovėse. Lietuvos kariuomenė tokio tipo įvairaus sudėtingumo ir

⁸⁸ Ibid., l. 27, 29.

⁸⁹ III pėstininkų divizijos vado pastabos dėl 1938 m. pratybų Gaižiūnų poligone, 1939 m. kovo 21 d. LCVA, f. 1364, ap. 1, b. 634a, l. 10.

⁹⁰ Karo aviacijos viršininko raštas dėl 1939 m. pratybų poligone, 1939 m. gegužės 5 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 1114, l. 51.

⁹¹ Pažymėtina, kad aptariamojo laikotarpio spaudoje publikuotuose straipsniuose apie pratybas Gaižiūnų poligone dažnai jungtinės pratybos taip pat vadinamos manevrais. Siekiant išvengti painiavos, šiame tyrime manevrais vadinamos tik rudenį vykusios didžiausio strateginio masto, lyginant su poligone vykdytomis, pratybos.

⁹² *Enciklopedinis karybos žodynas...*, p. 331.

⁹³ RAPŠYS, J. Op. cit., p. 13–14.

⁹⁴ RAŠTIKIS, S. *Kovose dėl Lietuvos...*, p. 365–366.

apimties manevrus pradėjo organizuoti pasibaigus Nepriklausomybės kovoms. Metai iš metų organizuoti mokymai leido tobulinti ginkluotųjų pajėgų kovinę parengtį, taip pat atskleisti tobulintinas sritis. Dar 1924 m. pabaigoje apie manevrų reikšmę ir jų organizavimą samprotavo Lietuvos kariuomenės Karo mokslo skyriaus viršininkas gen. št. plk. Kostas Boleckis. Tai buvo karininkas, dalyvavęs 1921 m., 1923 m. ir 1924 m. vykusiuose Lietuvos kariuomenės manevruose, todėl jų pagrindu pateikė ir šių pratybų tobulinimo organizacines kryptis. Jo teigimu, taikos metu manevrai yra itin svarbūs pajėgoms mokytis, todėl būtina tinkamai juos organizuoti. Remiantis karininko mintimis, manevrų tikslas – mokyti ir prideramai treniruoti ginkluotąsias pajėgas. Efektyvus mokymas paremtas kuo artimesnių sąlygų realiai kovai sudarymu. Šioms sąlygoms sudaryti manevruose turėjo: dalyvauti karo meto sudėties taktiniai vienetai ir visos tarnybos, būti naudojamos visos kariuomenės turimos technikos priemonės, taip pat ugnies žymėjimo priemonės, imituojami nukautieji ir sužeistieji. Ydinga buvo treniruoti taikos meto sudėties pajėgas, nes veikimas realiame mūšyje bus kitoks. Kaip teigė gen. št. plk. K. Boleckis, pagrindinis iki tol vykusių manevrų organizavimo minusas buvo nežymima artilerijos ugnis, kariai girdėjo tik šūvio garsą, bet nežinojo, kuria kryptimi šaudoma. Karininkas manė, kad turi kisti pats požiūris į manevrus – jie yra ne vadų žinių patikrinimo egzaminas, o būdas pajėgų mokymo, kurio metu turi būti įdiegtos Lietuvos karinės doktrinos nuostatos. Taip pat turi būti konkrečiai suformuotas pagrindinis manevrų tikslas, pačių pratybų metu turi veikti tarpininkai, ir ne mažiau svarbu – įvykusių manevrų nagrinėjimas bei vertinimas⁹⁵. Taigi, atsižvelgiant į šias mintis, vėliau buvo tobulinamas rudens manevrų organizavimas ir ypač pajėgų veiksmų vertinimas.

Didelio masto manevrai buvo organizuoti 1936 m. Mokymai vyko penkias dienas, t. y. rugsėjo 20–25 d. Jų tikslas – treniruoti karininkų vadovavimo dideliems koviniams junginiams įgūdžius, turint rezervinių pajėgų ir tarnybų paramą⁹⁶. Šių manevrų pradžia buvo rugsėjo 19-osios naktis, kai buvo gautas įsakymas vykdyti mobilizaciją. Manevrai išsiskyrė dalyvių ir technikos priemonių gausa, juose buvo: 712 karininkų, 13 093 kariai, 3 990 arklių, 747 vežimai, 83 lauko virtuvės, 14 lengvųjų automobilių, 27 sunkvežimiai, 18 motociklų, 87 dviračiai, 10 tankų ir 5 šarvuočiai. Raudonųjų pajėgas sudarė 409 karininkai ir 7 886 kariai (pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, karo aviacijos pajėgų, šarvuočių padalinio, ryšių, inžinerijos ir intendatūros tarnybos), o mėlynųjų – 261 karininkas ir 4 948 kariai (pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, priešlėktuvinės apsaugos vienetai, šarvuočių padalinys, inžinerijos tarnyba ir Lietuvos šaulių sąjungos šauliai). Mokymai vyko Ukmergės ir Kauno apskrityse, prie trijų upių: Ne-

⁹⁵ Karo mokslo ir mokymo dalies vedėjo gen. št. plk. K. Boleckio raportas Karo mokslo skyriaus viršininkui, 1925 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 513, l. 11–13.

⁹⁶ Manevrų vadovo pastabos dėl manevrų, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 93.

ries, Šventosios ir Nevėžio⁹⁷. Pagal pratybų scenarijų, puolančios raudonųjų pajėgos veiksmus pradėjo rugsėjo 20 d. ryte.

Pajėgoms buvo sumodeliuotas toks įvykių scenarijus: raudonieji puola mėlynuosius dviem kryptimis: Kaišiadorių grupė Vievio–Kauno kryptimi, o Marijampolės grupė per Suvalkiją šiaurės kryptimi. Pagrindinė puolimo kryptis buvo Suvalkai–Marijampolė. Šių grupių priešakinėse pozicijose veikia kavalerija, remiama mechanizuotų dalinių ir aviacijos. Jų tikslas – pasiekti Neries žemupį ir Nemuną tarp Kauno bei Jurbarko. Iki rugsėjo 20 d. vakaro raudonųjų Kaišiadorių grupės kavalerija pasiekė Rusių–Žaslių–Strėvininkų ribą, o pagrindinės pajėgos – Paparčių–Pūstakiemio–Vindžiūnų ribą, vienas raudonųjų eskadronas dešiniajame Neries krante užėmė Musninkus. Mėlynyčių pajėgos buvo mobilizuotos, o raudonųjų pajėgų aviacija rugsėjo 20 d. Šiaulių, Kėdainių ir Kauno rajonuose pastebėjo mėlynyčių sutelkimą, ne mažiau kaip pėstininkų pulko dydžio vienetus kiekviename iš rajonų. Čia aktyviai veikė mėlynyčių priešlėktuvinė gynyba, o geležinkeliais Kauno link pastebėtas intensyvus judėjimas⁹⁸. Tą pačią dieną keli mėlynyčių kariai pateko į priešų nelaisvę, o dešiniajame Neries krante veikė vietiniai mėlynyčių šauliai. Taip pat pažymėta, kad Jonavoje geležinkelio ir kelių tiltai suardyti. Numatyta, kad mėlynieji ginsis Jonavos–Neries–Kauno ruože⁹⁹. Atsižvelgiant į šį fiktyvios situacijos scenarijų, raudonųjų pajėgos turėjo pradėti pratybas. Tuo tarpu mėlynyčių pajėgos turėjo pradėti mokymus, atsižvelgdamos į pateiktą tokį sumodeliuotos situacijos scenarijų: rugsėjo 20 d. raudonieji peržengė Lietuvos demarkacijos liniją rytuose bei pietuose ir pradėjo puolimą iš rytų Vievio–Kauno ir iš pietų Kalvarijos–Marijampolės kryptimis. Abiejuose frontuose pajėgų priešakinėse linijose veikia kavalerija, remiama mechanizuotų dalinių, ir aviacija. Mėlynyčių rinktinės, stabdydamos priešą, traukiasi. Pagrindinis raudonųjų puolimas nukreiptas Marijampolės–Kauno kryptimi, o rytuose – Vievio–Žiezmarų kryptimi¹⁰⁰. Toliau prasidėjo jau realūs pratybų dalyvių veiksmai. Raudonųjų kavalerija iki rugsėjo 21 d. vakaro atrėmė mėlynyčių priedangos pajėgų pasipriešinimą ir pasiekė Neries–Šventosios žemupio ribą, bet persikėlimo veiksmai į dešinią Neries krantą ties Bazilionių kaimu ir per Šventąją ties Jurkonių kaimu nepavyko. Ties Jurkonių kaimu į nelaisvę buvo paimti du raudonųjų kariai. Naktį iš 21 į 22 d. raudonųjų pajėgos vykdė žvalgybą ir rengė apkasus bei telkė pėstininkus ir artileriją Ruklos miestelio apylinkėse. Tuo siekta persikelti per Nerį ir apeiti Jonavą iš rytų pusės¹⁰¹. Vėliau raudonieji persikėlė per upę ir tęsė puolimą, o mėlynieji vykdė stabdymo veiksmus, vėliau sustiprino pajėgas ir surengė kontrataką. Mokymų metu daliniai ir padaliniai treniravosi atlikti žygio, artėjimo, puolimo, gynybos, stabdymo ir persikėlimo per vandens kliūtį

⁹⁷ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 334; Kariuomenės manevruose dalyvaujančių dalių sąrašas, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 65–66.

⁹⁸ Slaptas manevrinis dokumentas raudoniesiems nr. 1, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 86–87.

⁹⁹ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 335.

¹⁰⁰ Slaptas manevrinis dokumentas mėlyniesiems nr. 1, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 90–91.

¹⁰¹ Slaptas manevrinis dokumentas mėlyniesiems nr. 4, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 88–89.

uždavinius¹⁰². Aktyvioji pratybų fazė baigėsi rugsėjo 25 d. šviečiamosios raketos paleidimu prie geležinkelio tilto per Nevėžio upę ties Kėdainiais¹⁰³. Šie manevrai buvo pažymėti ir nelaimingais atsitikimais. Rugsėjo 25 d. dėl patirtos lėktuvo avarijos žuvo raudonųjų naikintuvų grandies vadas lt. Antanas Skaržinskas. Nelaimė įvyko ties Kėdainiais, kai po įvykdytos užduoties lt. A. Skaržinsko pilotuojamas lėktuvas *Fiat CR-20* ore buvo kliudytas kito greta skridusio lėktuvo ir nesuvaldytas bloškėsi į žemę. Dėl patirtų kūno sužalojimų lakūnas po kelių valandų mirė¹⁰⁴.

1937 m. aktyvioji pratybų fazė vyko keturias dienas, rugsėjo 13–16 d., Telšių, Šiaulių, Radviliškio, Raseinių ir Laukuvos apylinkėse, o kartu su pajėgų žygiu į mokymų vietą ir atgal manevrai truko 9 dienas, t. y. rugsėjo 10–19 d.¹⁰⁵ Vadovybės štabas buvo įkurtas Vaiguvoje, aerodromai karo aviacijos lėktuvams – Kelmės ir Telšių rajonuose. Manevruose dalyvavo kariuomenės dalys iš visų trijų pėstininkų divizijų, iš visų kavalerijos pulkų buvo suformuoti du manevriniai pulkai, o pašauktieji į pratybas atsargos dragūnai sudarė atskirą padalinį; taip pat dalyvavo tankų padaliniai, inžinerijos, ryšių, sanitarijos, veterinarijos, ginklavimo, tiekimo tarnybos¹⁰⁶. Iš viso buvo planuota, kad mokymuose dalyvaus apie 14 800 žmonių¹⁰⁷. Kad būtų surinktas toks didelis skaičius dalyvių, buvo kviečiami atsargos kariai. Pratybų dalyviai į mokymų vietas atliko žygi, kuris buvo papildytas prieš aviacijos ir mobilių dalinių persekiojimu. Susitinkimo vietos buvo: raudonųjų – Telšių rajone, mėlynųjų – Vaiguvos, Tytuvėnų, Raseinių ir Kelmės rajonuose. Aktyvioji pratybų fazė prasidėjo raudonųjų puolimu, o mėlynųjų – stabdymo ir gynybos veiksmais, vėliau situacija tapo atvirkštinė – raudonieji gynėsi ir stabdė kontratakuojančius mėlynuosius. Rugsėjo 14 d. tarp Gludo ir Biržulio ežerų buvo organizuojama abiejų pusių kavalerijos kova: nuo Telšių žygiuojanti raudonųjų kavalerija nubloškė šaulius ir susirėmė su mėlynųjų kavalerija. Kitą dieną raudonieji vykdė puolimą ir pasiekė mėlynųjų gynybos ruožą Paežeriai–Vaiguva–Pagiai, kur išaiškėjo informacija apie mėlynųjų pajėgų pastiprinimą, todėl raudonieji pradėjo rengtis gynybai. Rugsėjo 16 d. mėlynieji sutelkė pajėgas dešiniajame raudonųjų sparne ir pradėjo puolimą, siekdami apsupti raudonuosius. Tuo tarpu raudonieji stabdė mėlynuosius ruože Užventis–Luokė. Be visa ko, visų mokymų metu aktyviai veikė sanitarijos, veterinarijos ir ginklavimo tarnybos bei Lietuvos šaulių sąjungos būriai¹⁰⁸. Šios

¹⁰² J. A. Mūsų kariuomenė lauke. *Karys*, 1936-10-01, nr. 40 (915), p. 1002.

¹⁰³ Kariuomenės štabo viršininko įsakymas dėl manevrų baigimo, 1936 m. rugsėjo 24 d. *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 95.

¹⁰⁴ KRASNICKAS, A. Ir vėl vienas suglaudė sparnus. *Karys*, 1936-10-01, nr. 40 (915), p. 999.

¹⁰⁵ Kariuomenės štabo viršininko raštas I pėstininkų divizijos vadui, 1937 m. rugpjūčio 26 d. *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 25.

¹⁰⁶ Kariuomenės tiekimo viršininko raštas apie kariuomenės manevrus, 1937 m. rugpjūčio 12 d. *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 46; Kariuomenės štabo viršininko raštas Karo aviacijos viršininkui, 1937 m. rugpjūčio 7 d. *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 43; Kavalerijos viršininko įsakymas dėl pasirėngimo 1937 m. manevrams, 1937 m. rugpjūčio 27 d. *LCVA*, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 64.

¹⁰⁷ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 337.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 338.

tarnybos surengė parodomuosius tarnybų veikimo pratimus, o sanitarijos tarnyba abiejose pusėse įsteigė improvizuotas lignonines (mėlyniesiems – 50 lovų, raudoniesiems – 25 lovas) lengvai susirgusiems kariams, o veterinarijos tarnyba – tvarstymo punktus¹⁰⁹.

1938 m. manevrai vyko rugsėjo 10–15 d. Krekenavos apylinkėse (Panevėžio raj.), bet apėmė ir Panevėžio, Šiaulių, Kauno bei Ukmergės apskritis. Pagrindinis šių mokymų tikslas buvo treniruotis atlikti veiksmus atvirame sparne, turint mobilių dalinių – kavalerijos¹¹⁰. Aktyvioji pratybų fazė prasidėjo rugsėjo 12 d. Pagrindinės mėlynųjų pajėgos buvo sutelktos dešiniojoje Nevėžio upės pusėje, Ančiškės apylinkėse, o raudonųjų – kairiojoje, prie Siesikų. Rugsėjo 13 d. raudonųjų pajėgos iš Siesikų pradėjo puolimą šiaurės vakarų kryptimi ir susidūrė su mėlynųjų avangardu, kuris stabdydamas atsitraukė iki Nevėžio upės. Tuo tarpu raudonųjų kavalerija savo dešiniajame sparne pradėjo mėlynųjų pajėgų apsupimą ir įsiveržė į jų užnugarį. Raudonųjų kavaleriją atsitraukti privertė mėlynųjų pajėgų bombonešių ataka. Tą pačią naktį raudonųjų aviacija pradėjo mėlynųjų pozicijų ataką, bet, patekusi į priešlėktuvinių pabūklų ugnį, buvo priversta atsitraukti¹¹¹. Taip pat dešiniajame raudonųjų sparne buvusiai kavalerijai teko atremti pasipriešinimą vietinių šaulių būrių, kuriems trumpam pavyko pristabdyti raudonųjų puolimą¹¹². Iki rugsėjo 14 d. vakaro mėlynieji savo pajėgas sutelkė prie Nevėžio ties Krekenava, kur įrengė įtvirtintą gynybos ruožą, o raudonieji pradėjo jų puolimą. Raudonųjų kavalerija bandė apsupti mėlynuosius ir pereiti į užnugarį, tuo tarpu mėlynieji, remiami aviacijos ir šarvuotųjų padalinių, atrėmė priešininko puolimą. Kitos dienos ankstų rytą raudonieji persikėlė per Nevėžį, ir kovos veiksmai prasidėjo dešiniajame upės krante. Tos pačios dienos vakare visi mokymai buvo baigti¹¹³. Tai buvo paskutiniai XX a. 4-ajame dešimtmetyje vykę Lietuvos kariuomenės manevrai.

96

Manevrų vertinimas

Konkretūs kovinio rengimo vertinimo kriterijai, kuriais vadovaujantis galima analizuoti kovos veiksmų funkcionalumą, buvo užfiksuoti 1932 m. išleistoje pratyboms organizuoti skirtoje instrukcijoje¹¹⁴. Vertinant tiek pratybas poligone, tiek ir manevrus, daugiausia buvo vadovujamasi tais pačiais kriterijais, t. y. buvo kreipiamas dė-

¹⁰⁹ Kariuomenės štabo nurodymai 1937 m. manevrams, 1937 m. rugpjūčio 12 d. LCVA, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 54.

¹¹⁰ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 338.

¹¹¹ Ibid., p. 339.

¹¹² G. A. Kariuomenės manevrai Aukštaičių žemėje. *Karys*, 1938-09-22, nr. 38 (1006), p. 1059.

¹¹³ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 339; G. A. Kariuomenės manevrai Aukštaičių žemėje...

¹¹⁴ *Lauko pratimams instrukcija*. Kaunas, 1932.

mesys į: žvalgybą (priešo pajėgų ir vietovės), stebėjimą (iš aukštų vietų), žvalgybos duomenų keitimąsi su artilerijos pajėgomis, pranešimų viršininkams perdavimą, tiesioginės saugos organizavimą, netikėtumo, staigumo, priešo užklupimo taikymą, pagrindinio puolimo nurodymą, pagrindinio puolimo organizavimą, įsakymus dėl veiksmų sąveikos, ryšio priemonių naudojimą veiksmų koordinacijai, taktinius pergrupavimus, sunkiųjų kulkosvaidžių, minosvaidžių, pėstininkų pabūklų priskyrimą, ryšių palaikymą su dešiniuoju kaimynu, pėstininkų pajėgų žinias apie savų sunkiųjų ugnies priemonių veikimą, ugnies planus, pėstininkų veiksmų progreso derinimą su kitomis veikiančiomis pajėgomis, artilerijos ugnies paramą, priskirtus taikinius sunkiesiems kulkosvaidžiams, minosvaidžiams ir pėstininkams priskirtiems pabūklams, jų ugnies naudojimą, amunicijos tiekimą, maskavimąsi, pėstininkų atakos vykdymą, artilerijos paramą, rezervų panaudojimą¹¹⁵. Atskirų pajėgų rūšių veiksmai turėjo būti vertinami atsižvelgiant į jų vertinimo kriterijus. Pėstininkams vertinti pagrindiniai kriterijai buvo: sąveika tarp savų pajėgų padalinių ir kitų pajėgų, veikiančių ugnies priemonių skaičius, ugnies valdymo būdas, pozicijų tinkamumas, atstumas iki taikinių ir jų aiškumas, stebėjimo sąlygos, amunicijos tiekimas, taikinių matomumas ir jų apšaudymo efektyvumas, atakos vykdymo efektyvumas (pajėgų dydis, ugnies priemonių naudojimo tikslumas, kliūčių įrengimas arba pasirinkimas, vieneto kovinė dvasia, karininkų asmeninis pavyzdys, greitas rankinių granatų ir šaltojo ginklo naudojimas, staigumo ir netikėtumo veiksnys), remiančių pabūklų veikimas. Kavalerija turėjo būti vertinama atsižvelgiant į ugnies valdymą, judėjimo būdus, puolimo ir atakos veiksmus, artilerija – į ugnies valdymą ir ugnies efektyvumą, šarvuotosios technikos padaliniai – į pasirinktus šaudymo nuotolius, netikėtumą ir veiksmų spartą. Tuo tarpu vertinant aviacijos pajėgas buvo svarbu: uždavinių paskirstymas, stebėjimo duomenys ir skrydžio būdai bei aukštis¹¹⁶. Šie vertinimo kriterijai buvo aktualūs iki 1940 m., t. y. iki pat Lietuvos valstybės ir jos kariuomenės egzistavimo pabaigos.

XX a. 4-ojo dešimtmečio antroje pusėje vykę strateginės apimties mokymai atskleidė įvairiapusę kovinio rengimo būklę. 1936 m. manevrų vadovo gen. št. plk. S. Raštikio vertinimu, pratybų vietą pasiekdami kariai vykdė žygio uždavinį, jį atliko gerai. Vadų sprendimai – patenkinami, nes sprendžiant uždavinių vykdymo klausimus nebuvo vieno vado sprendimo, prieš persikeliant per vandens kliūtį nebuvo duotas įsakymas atlikti rekognoskuotę, o štabuose nebuvo sistemingo darbo. Tarpininkų veiksmai taip pat turėjo trūkumų, jie nebuvo susipažinę su tarpininkų instrukcija. Anot kariuomenės vado, pajėgų veiksmai puolimo metu nebuvo atlikti tinkamai, be atodairiškai eita pirmyn be manevravimo, tai labiau priminė artėjimą, o ne puolimą. Stabdymo veiksmai taip pat turėjo trūkumų – buvo atliktas tik kovos vienetų išdėstymas ir atsitraukimas. Persikėlimas per upę įvertintas kaip turintis trūkumų, kai

¹¹⁵ Ibid., p. 14–15.

¹¹⁶ Ibid., p. 10–13.

kurie padaliniai realiomis kovos sąlygomis turėjo būti nukauti. Artilerijos šaudymas nebuvo atliktas be trūkumų: „artilерија šаudo į orą ir savuosius arba ir patys nežino, į kur šаudo“¹¹⁷. Anot vado, авиациjos veiksmai įvertinti gerai, tankų veikimas taip pat trūkumų neturėjo, tuo tarpu šarvuoti automobiliai – prastai. Inžinerijos veiksmams statant pontoninį tiltą nebuvo organizuoti. Ryšių tarnyba veikė gerai. Tuo tarpu ryšio palaikymas turėjo trūkumų, nes vadai radijo ryšiu pranešimus perduodavo neužkoduotus, todėl visi stabdymo veiksmai priešininkui buvo žinomi. Sanitarijos ir veterinarijos tarnybos veikė taikos meto sąlygomis. Šaulių veikimas buvo įvertintas teigiamai, jų motyvacija buvo gera ir, anot gen. št. plk. S. Raštikio, jie tinkami savo uždaviniams vykdyti. Maskavimo klausimu buvo pastebėta neleistinių klaidų, pvz., artilerijos pabūklai buvo visiškai neužmaskuoti nuo oro žvalgybos¹¹⁸. Apie bendrą karių elgesį pratybų vadovas atsiliepė taip: „Daug karininkų ir puskarininkų apsnūdę, todėl miegojo ir kareiviai. Didelis nerangumas ir ištižimas.“¹¹⁹ Buvo pastebėta ir tokių nusižengimų kaip neleistinas vadų ir jų pavaldinių miegas artilerijos ugnies stebėjimo poste. Tuo tarpu kavalerijos žemesniųjų karininkų, puskarininkų ir kareivių pavyzdingas elgesys buvo pagirtas¹²⁰. Bendra manevrų vadovo išvada apie šiuos mokymus buvo tokia, kad klaidos pasireiškė dėl dviejų priežasčių: dėl patirties stokos ir dėl neatsakingumo, o mokymai vertinti patenkinamai ir su išvada, kad juos reikia organizuoti kiekvienais metais¹²¹.

Šių manevrų vyriausiojo tarpininko gen. ltn. S. Pundzevičiaus mėlynųjų pajėgų veiksmų vertinimas pirmiausia buvo susijęs su veikusių tarpininkų veikla. Tarpininkų vertinimai buvo susiję su techniniu darbo organizavimu: vyriausiojo tarpininko štabe trūko priskirtų specialistų, visiems tarpininkams trūko transporto, ryšio priemonių, tas pat ir dėl jų kompetencijos. Tarpininkai dažnai nesivadovavo patvirtintomis jų veikimo instrukcijomis, trukdydavo vadų darbui, o neturėdami informacijos, klaidingai nukreipdavo kovinių vienetų veiksmus. Taip pat jie retai nurodydavo sužeistuosius, todėl medicininės ir veterinarinės paramos tarnybos negalėjo veikti kovos sąlygomis¹²². Vyriausiojo tarpininko vertinimu, štabų veiksmams turėjo daug nesklandumų, nes daugelis personalo pirmą kartą dalyvavo tokioje veikloje. Taip pat su trūkumais buvo parengti ir jų dokumentai, juose dažniausiai realybės neatitikdavo laiko nurodymas, o tai atskleidė, kad teorinis manevrų laiko skaičiavimas praktikoje netinka. Strigo pranešimų šifravimas ir dešifravimas¹²³. Gen. ltn. S. Pundzevičiaus vertinimu, gynybos veiksmams buvo atlikti taip: gynimą vykdė trys kuopos, dvi priešakinės

¹¹⁷ Manevrų vadovo pastabos dėl manevrų, 1936 m. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 96.

¹¹⁸ Ibid., l. 97–99.

¹¹⁹ Ibid., l. 95.

¹²⁰ Ibid., l. 96.

¹²¹ Ibid., l. 101.

¹²² Manevrų vyriausiojo tarpininko raportas kariuomenės vadui dėl pratybų vertinimo, 1936 m. spalio 15 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 102–105.

¹²³ Ibid., l. 106–107.

pozicijose ir viena rezerve, pastaroji kuopa nebuvo gavusi aiškios užduoties, nežinojo ugnies plano, nepalaikė ryšio su priešakinėmis pajėgomis, nenumatė kontratakos išėties ribos ir ugnies plano, o priešakinės pajėgos taip pat nežinojo aiškaus užduoties tikslo ir parengto ugnies plano, nebuvo įrengiami apkasai ir įtvirtinimai, o kariai nežinojo, kur turėjo būti gabenami sužeistieji. Taip pat priešakinių besiginančiųjų pajėgų kareiviams nė viename taktiniame vienete (skyriuje, būryje, kuopoje) nebuvo paskirstytos pareigos – visi vienu metu stebėjo arba atliko įgudusių šaulių pareigas, arba visi gulėjo pozicijose, todėl buvo neefektyviai išnaudoti žmogiškieji išteklių¹²⁴. Vertindamas Lietuvos šaulių sąjungos kuopos veikimą pratybose, vyriausiasis tarpininkas konstatavo, kad kuopa veikė gana gerai, tik kuopos vadui trūko ryšio priemonių, o kitų pajėgų vadai jam nepateikė pakankamai informacijos apie savo ir priešų pajėgų veiksmus¹²⁵. Pajėgų stabdymo veiksmai buvo atlikti neteisingai parenkant taktinių vienetų pozicijas, o atsitraukiama dažnai buvo tik pamačius priešų pajėgas, neorganizuojant jokio pasipriešinimo ir nesilaikant nuostatos atsitraukimą vykdyti tik tada, kai priešas įgis persvarą. Taip pat gen. ltn. S. Pundzevičius pabrėžė, kad sparnuose pajėgos nemoka reaguoti į priešų kovos veiksmus, nes pasirodžius nedidelėms priešų pajėgoms vykdytas atsitraukimas nebandant pasipriešinti. Taip pat karininkas pažymėjo, kad vienam batalionui vienos dienos stabdymo uždavinys yra sudėtingas ir reikalaujantis daug fizinių jėgų, todėl tokie uždaviniai ateityje turėtų būti skirti didesniai vienetui¹²⁶. Artilerijos veikimas buvo vertintas taip: artilerija gavo neįvykdomus uždavinius, turėjo nakties metu šaudyti į dienos metu neišžvalgytus taikinius, strigo komunikacija tarp pėstininkų ir artilerijos vadų, todėl dažnai artilerija negalėjo suteikti paramos. Dėl ryšių sistemos veikimo vyriausiasis tarpininkas taip pat konstatavo nešifruotų pranešimų perdavimo praktiką¹²⁷. Gen. ltn. S. Pundzevičius pabrėžė, kad visose dalyse kareiviai, paskirti eiti specialybės pareigas (įgudę šauliai, granatų mėtytojai, ryšininkai, žvalgai), nepasižymėjo įgūdžiais ir žiniomis, vienas nuo kito nesiskyrė žiniomis, o tai atskleidė mokymo programos trūkumus, kad individualiai mokant kareivius neskiriama dėmesio jų specialybės pareigybei parengti¹²⁸. Vertinant maisto tiekimą buvo konstatuota, kad dėl organizacinių veiksmų trūkumo kai kurie padaliniai nebuvo aprūpinti maistu ilgiau nei parą, taip pat ateityje žvalgams, ryšininkams ir kitiems atskiras užduotis vykdantiems kariams siūlyta įvesti sauso maisto davinius¹²⁹.

Susisteminti raudonųjų pajėgų veiksmų vertinimai atrodė taip: radijo ryšiu perduodami pranešimai buvo neužšifruojami, o perduodami atviru tekstu, kartotinių mokymų pakviesti rezervo kariai buvo nedrausmingi, stokojo vadovavimo įgūdžių, ateityje

¹²⁴ Ibid., l. 108.

¹²⁵ Ibid., l. 109.

¹²⁶ Ibid., l. 109–110.

¹²⁷ Ibid., l. 111.

¹²⁸ Ibid., l. 110.

¹²⁹ Ibid., l. 111–112.

jiems siūlyta skirti tik antraeiles pareigas, strigo pėstininkų ir artilerijos sąveikavimas dėl vadų negebėjimo suformuluoti aiškius uždavinius, kavalerijai priskirti šarvuočiai nebuvo panaudoti dėl vietovės reljefo ir nepravažiuojamų kelių. Paminėti žvalgybai priskirti teritoriniai dragūnai, kurie piktnaudžiavo tarnyba, nevykdė įsakymų. Inžinerijos vienetų veikimas statant pontoninį tiltą vertintas blogai, nes netiksliai įvertinus sąlygas tiltas buvo statomas dvigubai ilgesnį nei numatyta laiką¹³⁰. Sanitarijos aprūpinimui trūko transporto realiai sužeistiems imitacinėmis kulkomis, nukritusiems nuo žirgo ar susirgusiems kariams išgabenti¹³¹. Nepaisant organizacinių mokymų trūkumų, pratybos vertintos teigiamai.

Pagrindinės kavalerijos užduotys pratybų metu buvo pagrindinių pajėgų sparnų apsauga. Gynybą vykdžiusios pajėgos turėjo du kartus daugiau kavalerijos negu vykdžiusiosios puolimo veiksmus, todėl pastarųjų kavalerijos uždaviniai buvo žvalgyba ir pagrindinių pajėgų sparnų priedanga, tuo tarpu besiginančiųjų kavalerija turėjo stabdyti kavalerijos puolimą sparnuose. Vienas iš didžiausių trūkumų šiuose mokymuose buvo tai, kad kavalerija nesąveikavo su kitomis pajėgomis, o veikė savo nuožiūra, kavalerijos vienetų vadai nederino savo veiksmų su pagrindinėmis pajėgomis. Įsakymus kavalerijos vienetų vadai gaudavo pavėluotai, todėl ir uždavinius įvykdavo ne laiku¹³². Kaip ir kiti, taip ir kavalerijos vienetai šiose pratybose susidūrė su aprūpinimo maistu ir pašaru problemomis¹³³.

Artilerijos veikimas mokymuose atskleidė tokias realijas: artilerijos ugnies paramos vykdant persekiojimą buvo reikalaujama nuolat, todėl išskirstyti ir dažnai perdislokuojami vienetai prireikus nesugebėtų tinkamai atlikti užduočių. Artilerijos vienetų vadai viską atliko gerai, išskyrus tai, kad kai kuriais atvejais nebuvo teisingai pasirinkta ugnies paleidimo technika. Nesklandumų buvo dėl komandų davimo, jos buvo per ilgos, primenančios pasikalbėjimus. Taip pat artilerijos, kaip ir kitų, probleminė sritis buvo maskavimasis, kuris nebuvo tinkamai atliekamas, todėl vertintas blogai¹³⁴.

Karo technikos viršininkas gen. ltn. Klemensas Popeliučka kariuomenės vadui pateikė savo pastabas dėl ryšių ir inžinerijos tarnybų bei šarvuotųjų dalinių veikimo manevruose. Ryšių tarnybos veikimas susidūrė su keliomis problemomis: vadai negudę rengti dokumentų, telefono tinklai sudaromi neatsižvelgiant į kovos pobūdį arba pagal netinkamas schemas, kurios neužtikrino nenutrūkstamo ryšio veikimo. Dėl šių priežasčių telefono ryšio veikimas strigo. Tuo tarpu radijo ryšys veikė gerai, bet kilo informacijos perdavimo pobūdžio problemų – vadai neturėjo įgūdžių teisingai perduoti šifruotų pranešimų, vėliau bendrauta netgi atviru tekstu, taip pat prane-

¹³⁰ Pastabos dėl raudonųjų pusės kariuomenės manevruose, 1936 m. spalio 14 d. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 115, 119–120, 122.

¹³¹ *Ibid.*, l. 124.

¹³² Bendros pastabos dėl rudens manevrų kavalerijos srityje, 1936 m. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 128–129.

¹³³ *Ibid.*, l. 132.

¹³⁴ Pastabos dėl artilerijos veiksmų rudens manevruose, 1936 m. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 178–179.

šimai buvo per ilgi, o kartais kalbėta asmeniniais reikalais. Ryšių karveliai pratybose panaudoti nebuvo, nors tinkamų momentų būta¹³⁵. Ryšių vienetų vadai susidūrė su informavimo stoka, kovinių vienetų vadai jų neinformuodavo apie padėtį, nederindavo veiksmų, pranešdavo informaciją paskutiniu momentu, todėl ryšių sudarymo planai buvo skuboti, ne visada teisingi¹³⁶.

Inžinerijos vienetai mokymuose veikė abiejose pusėse: raudonųjų suformuotas Inžinerijos batalionas žygio metu žvalgė kelius ir atliko jų taisymo darbus, organizavo pajėgų perkėlimą per vandens kliūtį, o mėlynųjų pusėje inžinerijos kuopa atliko susisiekimo infrastruktūros ardymo uždavinius¹³⁷. Pagrindiniai neigiami aspektai pasireiškė persikėlimo per upę metu: pavėluotai duotas įsakymas vykdyti persikėlimo darbus, todėl užtruko pontoninio tilto statyba ir valčių gabenimas, nebuvo išžvalgyta persikėlimo vietovė, perkeliant pajėgas nebuvo organizuota apsauga, niekas nesimaskavo, neatsižvelgė, kad viskas vyksta dienos metu ir kad prieš aviacija gali lengvai pastebėti persikėlimą¹³⁸.

Manevrų metu išryškėjo itin neigiamas reiškinys – vieno iš išgyvenamumo didinimo veiksmų neatlikimas, t. y. nebuvo krepiamas dėmesys į maskavimosi būtinumą. Tai pasireiškė daugeliu veiksmy: žygio metu, skrendant prieš lėktuvams, pajėgos retai pasitraukdavo į kelio griovius, artilerija su transporto priemonėmis ilgai stovėdavo atvirose vietovėse, o artilerijos ir sunkiųjų kulkosvaidžių vienetuose buvo retai naudojami maskuojamieji tinklai arba naudojami neužpildant dirbtinėmis ar natūraliomis priemonėmis, pabūklai ir kulkosvaidžiai buvo statomi atvirose vietose, nekreipiant dėmesio į natūralias priedangas. Atsižvelgdamas į tai, karo technikos viršininkas siūlė į maskavimo darbus dalyse atkreipti dėmesį ir griežtai laikytis maskavimo principų¹³⁹.

Šarvuotųjų dalinių lengvųjų tankų būriai veikė abiejose pusėse, o šių vienetų sąveika su kitais vienetais mokymų metu atskleidė keletą problemų: pėstininkų ir kavalerijos vadai prastai išmanė lengvųjų tankų naudojimo specifiką, duodavo neracionalius įsakymus, puolimo metu nebuvo organizuota pėstininkų ar artilerijos parama. Todėl lengvieji tankai mokymų metu nė vienos pusės nebuvo naudojami efektyviai. Šarvuotųjų automobilių veikimas atskleidė, kad juos naudoti galima tik gerai pravažiuojamais keliais¹⁴⁰.

Karo aviacijos viršininkas plk. A. Gustaitis kariuomenės vadui pateikė savo vertinimus dėl karo aviacijos pajėgų veiksmų manevrų metu. Nors apskritai aviacijos pajė-

¹³⁵ Karo technikos viršininko raportas Kariuomenės vadui dėl manevrų, 1936 m. spalio 15 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 134–134ap.

¹³⁶ Ibid., l. 134ap.

¹³⁷ Ibid., l. 136.

¹³⁸ Ibid., l. 136ap.–137.

¹³⁹ Ibid., l. 137ap.–138.

¹⁴⁰ Ibid., l. 138ap.–139.

gų veikimas vertintas gerai, bet nurodytos ir problemos, su kuriomis teko susidurti. Visų pirma, nors aviacijos pajėgoms vadovybės keliama uždaviniai buvo konkretūs ir aiškūs, bet kartais tikslus uždavinių apibrėžimas ribojo eskadrilės vadų sprendimų iniciatyvą. Sąveikavimą su pėstininkais sunkino tai, kad aviacijos pajėgos neaiškiai naudojo ženklinį, dėl kurio pilotams buvo sudėtinga atpažinti savo ir priešų pajėgas. Artilerijos ugniai koreguoti lėktuvai buvo panaudoti vieną kartą dėl netinkamai veikusios ryšio sistemos ir prastų oro sąlygų. Sąveikavimas su kavalerija buvo gana geras, strigo tik radijo ryšiu palaikomi kontaktai. Priešo žvalgybos lėktuvams neutralizuoti nebuvo galima naudoti naikintuvų, nes nebuvo tiesioginio ryšio tarp oro erdvės stebėtojų ir aerodromo. Techninės pasenusių naikintuvų *Fiat CR. 20* charakteristikos lėmė tai, kad jiems nepavyko įgyvendinti savo uždavinių. Tuo tarpu bombonešių veikimas atskleidė pilotų patirties stoką, jiems trūko įgūdžių skristi žemame 20–30 m aukštyje, jie skrido 100 m aukštyje, todėl pajėgos ant žemės juos anksti pastebėdavo ir turėdavo laiko pasiręsti apšaudymui. Išryškėjo ir priešlėktuvinės aerodromų apsaugos bei personalo degazavimo veiksams atlikti poreikis. Atsiskleidė ir karo aviacijos personalo trūkumai maskuotės srityje, nebuvo praktikuojamas lėktuvų ir palapinių maskavimas¹⁴¹.

Kariuomenės vadovybė manevrų metu išryškėjusias klaidas suskirstė į dvi kategorijas, t. y. klaidos dėl karių patirties stokos ir dėl aplaidumo. Su pastarąja yda buvo nurodyta ypač griežtai kovoti¹⁴².

Vertindamas 1937 m. manevrus, kariuomenės vadas pažymėjo kelis esminius trūkumus: prastai organizuotas štabų veiklos darbas, todėl trigubą persvarą turėdamos pajėgos negebėjo įveikti priešininko, netinkamai atlikti stabdymo veiksmai, puolimo metu nebuvo ieškoma priešininko sparnų, o ataka vykdyta neintensyviai. Itin silpna buvo maskavimosi sritis, retai naudoti kastuvėliai pozicijoms įsirengti. Paramos tarnybų veikla buvo įvertinta patenkinamai, bet maisto tiekimas organizuotas prastai. Teigiama buvo tai, kad šių manevrų metu vadų sprendimai buvo pagrįsti ir logiški, buvo matyti pažanga, lyginant su ankstesnių metų mokymais¹⁴³.

Šiuose manevruose dalyvavo ir cheminio ginklo naudojimo būriai. Su jų veikimu susiję vertinimai mokymuose buvo tokie: vadai ne visose situacijose priėmė tinkamus sprendimus dėl cheminio ginklo naudojimo, todėl cheminio ginklo naudojimo būrys negaudavo užduočių arba gaudavo neįvykdomas, pvz., gynimosi pozicijoje buvo įsakyta užnuodyti vietas, kuriose dėl pakitusios vėjo krypties kiltų pavojus savoms pajėgoms arba puolimo metu savos pajėgos patektų į jų pačių apnuodytus plotus, nebuvo nurodyta tuos plotus degazuoti, apeiti arba tinkamai pažymėti. Taip pat

¹⁴¹ Karo aviacijos viršininko raportas kariuomenės vadui dėl aviacijos veikimo rudens manevruose, 1936 m. spalio 15 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 907, l. 140–141.

¹⁴² LESČIUS, V. Op. cit., p. 290.

¹⁴³ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 338.

daugelis karių neišmanė cheminio ginklo pavojaus signalų, neatpažino apnuodytus plotus žyminčių ženklų¹⁴⁴. Dar prieš manevrus pavasarį Kaune buvo organizuoti trijų savaičių chemijos būrio rengimo kursai, kurių aktualumą lėmė pratybų praktika. Tais metais kursuose buvo parengti trys būriai, priskirti prie pėstininkų divizijų, o kursams vadovavo priešlėktuvinės apsaugos viršininkas. Ateityje planuota tokius kursus rengti divizijų dislokacijos vietose¹⁴⁵. Akivaizdu, kad kursuose parengtų karių neužteko, nes pasibaigus manevrams paaiškėjo, kad cheminio ginklo naudojimo vienetams stinga praktikos. Buvo pabrėžiamas aktualumas ir būtinybė nuolat praktikuotis naudoti cheminį ginklą ir degazuoti. Be viso to, išryškėjo ir aktualumas turėti atskirą cheminio ginklo tarnybos statutą¹⁴⁶.

Apskritai šie mokymai parodė fizinę dalyvavusių karių ištvermę ir aktyvumą. Taip pat buvo aišku, kad svarbesni manevrų etapai nepavyko. Jų priežastys buvo susijusios su kai kurių aukštesniųjų vadų ir štabų veikla, kadangi veikimo aplinkybės buvo gana palankios, o mažesnieji vienetai savo uždavinius įvykdė patenkinamai. Po manevrų kariuomenės vadas dalinių vadams nurodė stengtis, kad žemesnieji karininkai į manevrus atvyktų geriau pasirengę ir juose būtų veiklesni, iniciatyvesni, o karininkų ir puskarininkų neveiklumo netoleruoti¹⁴⁷. Nepaisant trūkumų, 1937 m. manevrai buvo sėkmingesni už praėjusių metų mokymus.

1938 m. vykę manevrai atskleidė, kad stabdymo veiksmai buvo atlikti atkakliai ir beveik be klaidų, o puolimo – sparčiai ir energingai. Šiek tiek strigo persikėlimo per vandens kliūtį veiksmai, nes pajėgos buvo per daug išsisklaidžiusios. Kontratakos veiksmai nepavyko, nes puolimas buvo pradėtas priešui dar jos nepasiekus. Maskuotės srityje buvo matyti pažanga – žygio ir poilsio metu buvo maskuojamasi, pasirodžius priešui aviacijai buvo ieškoma priedangos, išskyrus kelis atvejus, kai į tai nebuvo reaguota¹⁴⁸. Šiuose mokymuose buvo susidurta su vadovavimo ir ryšio palaikymo problemomis, t. y. dėl ryšio ir susisiekiimo priemonių stokos dalinių bei padalinių vadai ne visada laiku ir teisingai perduodavo įsakymus. Dėl šių priežasčių kilo sunkumų ir koordinuojant veiksmus tarp atskirų vienetų¹⁴⁹.

Šie manevrai trumpai buvo aprašyti juos stebėjusio Lenkijos karo atašė Lietuvai plk. Leono Mitkiewicziaus, kuris pastebėjo ir teigiamai įvertino pėstininkų fizinę ištvermę bei drausmę, priešlėktuvinę gynybą, taip pat atkreipė dėmesį į vadų vadovavimo dideliems junginiams, tokiems kaip divizija, spragas¹⁵⁰. Anot karo atašė, pras-

¹⁴⁴ Pastabos dėl chemijos tarnybos veikimo manevruose, 1937 m. LCVA, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 13.

¹⁴⁵ Kariuomenės vado įsakymas nr. 5, 1937 m. kovo 8 d. LCVA, f. 1764, ap. 1, b. 237, l. 16.

¹⁴⁶ Pastabos dėl chemijos tarnybos veikimo manevruose, 1937 m. LCVA, f. 1, ap. 1, b. 428, l. 14.

¹⁴⁷ LESČIUS, V. Op. cit., p. 290.

¹⁴⁸ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 340.

¹⁴⁹ Į pėstininkų divizijos vado pastabos dėl 1938 m. manevrų, 1938 m. rugsėjo 28 d. LCVA, f. 1373, ap. 1, b. 276, l. 500–502.

¹⁵⁰ JOKUBAUSKAS, V. „Mažųjų kariuomenių“ galia..., p. 340.

tas vadovavimas lėmė tai, kad nepavyko nė viena kontrataka. Skirtingai nei Lietuvių vadovybė, plk. L. Mitkiewiczus pažymėjo, kad pėstininkai atakas vykdė neagresyviai, lėtai ir apatiškai, be didelio entuziazmo. Galutinis jo vertinimas šių manevrų atžvilgiu buvo toks: „Apskritai man pasirodė, kad lietuvių kariuomenė, nors rūpestingai išmokyta ir turinti, be abejonės, savo „esprit de corps“ [kovinę dvasią – *aut. past.*], nei operaciniu, nei taktiniu požiūriu nebuvo parengta gynybiniam, juo labiau puolamajam karui nė su vienu kaimynu.“¹⁵¹ Nepaisant tokio vertinimo, Lietuvos karinė vadovybė apskritai šiuos manevrus įvertino teigiamai.

Išvados

104

Pratybų, vykdytų Gaižiūnų poligone, organizavimo pobūdis leido nuosekliai tobulinti taktinių vienetų kovinį rengimą ir kovos įgūdžius, suteikė praktinių galimybių tobulinti kovos vienetų sąveiką ir personalo vadovavimą. Įsteigus Gaižiūnų poligoną ir pradėjus jame organizuoti pratybas, išryškėjo taisyklių, nustatančių pratybų vykdymą, ir susistemintų kovinio rengimo vertinimo kriterijų poreikis. Tuomet buvo parengtos kovinį rengimą ir jo vertinimą reglamentuojančios instrukcijos, kurių nuostatos turėjo padėti tobulinti kovinę parengtį.

Pratybų ir manevrų vykdymo eiga ir koordinacija priklausė nuo vadovaujančiojo personalo pareigybių, kurias vykdžiusių karininkų asmeniniai įgūdžiai, teorinis ir praktinis pasirėngimas lėmė kovinio rengimo kokybę. Šie karininkai užtikrino ir įgyvendino visapusišką kovinį parengimą bei pratybų eigos kontrolę pagal kovinio rengimo ir pratybų vykdymo nuostatas. Siekiant maksimalių rezultatų, pratybų ir manevrų metu veikė ryšių tarnyba, techninė, logistinė, meteorologinė paramą užtikrinančios tarnybos. Tai leido rengimo sąlygas priartinti prie realių karo meto sąlygų. Pratybų vykdymo procese išryškėję ginkluotųjų pajėgų kovinio rengimo trūkumai daugeliu atvejų buvo susiję su vykdančių ir koordinuojančių pratybas karių teorinių ir praktinių žinių, įgūdžių bei kompetencijos stoka, retesniais atvejais – su bloga technine ginklų ir priemonių būkle.

Pagal XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje Lietuvos kariuomenėje galiojusius standartizuotų kovos normų dokumentus, pagrindas, turėjęs užtikrinti karinių operacijų sėkmę, buvo: taktinė žvalgyba, visų pajėgų sąveika, veiksmų sparta ir netikėtumas, mobili kova, ugnies galia ir manevras, tikslus ugnies valdymas, kovos veiksmų pobūdžio keitimo geba, išgyvenamumo didinimo veiksmai, tikslinis vadovavimas ir paskutinis, bet svarbiausias, kovos veiksmų principas – kovinė dvasia. Atsižvelgiant į šiuos principus, galima teigti, kad Lietuvos ginkluotųjų pajėgų kovinio rengimo būklė

¹⁵¹ MITKIEWICZ, Leon. *Kauno atsiminimai (1938–1939)*. Vilnius, 2002, p. 113.

XX a. 4-ojo dešimtmečio antrojoje pusėje buvo susijusi su taisytinomis spragomis. Pajėgoms reikėjo treniruotis vadovavimo ir ryšio palaikymo, sąveikos ir veiksmų koordinavimo su kitomis pajėgų rūšimis srityse. Šie veiksniai buvo svarbūs kovinei parengčiai tobulinti, nes nuo jų didžiąja dalimi priklausė ir kiti sėkmingų karinių operacijų principai. Ginkluotosios pajėgos manevrų metu buvo treniruojamos veikti pagal galiojusią kovos statutų nuostatas, mokėsi vykdyti gynybos, puolimo ir stabdymo veiksmus, taip pat mokėsi ir sąveikauti. Pratybų ir manevrų metu pasireiškę veiksniai leidžia teigti, kad apskritai aptariamojo laikotarpio Lietuvos kariuomenės kovinė parengtis vertintina patenkinamai, o kad parengtis būtų buvusi įvertinta gerai, pajėgoms reikėjo treniruotis.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai

105

- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Karinė doktrina: tarpukario Lietuvos kariuomenės atvejis (1923–1940 m.). *Karo archyvas*, 2014, t. XXIX, p. 120–188.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuva ant karo slenksčio: 1939 m. kariuomenės mobilizacija. *Karo archyvas*, 2012, t. XXVII, p. 276–332.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynimo planai ir realybė 1939 metais. In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. Silva POČYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 85–103.
- JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas. *Tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda, 2014.
- JUODAGALVIS, Jonas. *Švenčionių krašto savanoriai 1918–1920 metais. Biografinis žinynas*. Vilnius, 2005.
- LESČIUS, Vytautas. Lietuvos kariuomenės gynybos planai ir priemonės galimai lenkų agresijai atremti 1921–1937 m. *Karo archyvas*, 2013, t. XXVIII, p. 149–304.
- SURGAILIS, Gintautas. *Ketvirtasis pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas*. Vilnius, 2016.
- SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos kariuomenė 1918–1998*. Vilnius, 1998.
- SURGAILIS, Gintautas. *Penktasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Kęstučio pulkas*. Vilnius, 2017.
- SURGAILIS, Gintautas. *Pirmasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino pulkas*. Vilnius, 2011.
- SURGAILIS, Gintautas. Pirmasis pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino pulkas 1920–1940 m. *Karo archyvas*, 2009, t. XXIV, p. 55–115.
- SURGAILIS, Gintautas. *Trečiasis pėstininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto pulkas*. Vilnius, 2013.
- VAIČENONIS, Jonas. Defence Problems in the Lithuanian Republic in 1934–1939. *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*, 2006, VII sēj., 153.–163. lp.
- VAIČENONIS, Jonas. *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*. Vilnius, 2004.
- VAIČENONIS, Jonas. Lietuvos kariuomenės modernizacija (1926–1939). *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 21, p. 131–176.
- ЙОКУБАУСКАС, Витаутас. Военная доктрина и оборонительные планы Литвы в конце 30-ых годов XX века. *Исследования Балтийского региона: вестник Социально-гуманитарного парка БФУ им. И. Канта*, 2011, № 2 (8), с. 27–49.

THE COMBAT READINESS OF THE LITHUANIAN ARMY IN 1935–1940

Lina Kasparaitė-Balaišė

Summary

The training of the Lithuanian army was based on theory and practice. Theoretical knowledge, which acquainted soldiers with military statutes, instructions and regulations, was provided in military units. One of the most important aims of combat training was to teach soldiers how to apply their theoretical knowledge in practice, and the best means of achieving this aim was different forms of training. The main objective was to train the armed forces to act under conditions of war, and to develop combat readiness. Small-scale tactical exercises were carried out in specially constructed sand boxes, on maps, and outside in the grounds of the unit or near it, and large-scale exercises were performed in a training area. These exercises provided the most opportunities to teach units and sub-units combat actions, and the application of theoretical knowledge in practice. At the Gaižiūnai training ground, which was established independently by the Lithuanian army, not only were single military units trained, but also joint units, training them to interact. After the Gaižiūnai training ground was founded in 1931, and exercises were carried out on it, the need for regulations setting out the order of the execution of exercises and systematised evaluation criteria for combat training became evident. It was then that the instructions regulating combat readiness and its evaluation, which was to improve the combat readiness of the army, were prepared.

The course and coordination of exercises and field exercises depended on the posts of command personnel, and the quality of the combat training was decided by the personal skills, theoretical and practical readiness of the officers who held the office. These officers ensured and implemented comprehensive combat training and the control of exercise courses according to the provisions of combat training and the execution of exercises. In order to achieve the best results, services ensuring communication, technical, logistical and meteorological support functioned during these exercises. This made it possible to approximate the conditions during the exercise to those of war. In the course of the execution of the exercises, drawbacks highlighted during the exercises were related to the lack of soldiers executing and coordinating the exercise, theoretical and practical knowledge, and, in rare cases, to the poor technical condition of the arms and equipment.

Having carried out all the exercises on the training ground, a final, large-scale exercise, a field exercise by the army, was held in the autumn. Its aim was also to improve the combat readiness of the armed forces. This training exercise was organised according to the same principle as joint exercises by forces; the only difference was their organisational complexity, related to the large number of military units and financial resources. Field exercises, which required extremely large areas due to their scale, were organised not on the training ground, but in other locations which were not specially adapted for exercises.

When evaluating field exercises and exercises on the training ground, the same criteria were used as guidance; that is, attention was focused on reconnaissance (of enemy

forces and localities), observation (from high locations), the exchange of reconnaissance data with artillery forces, the transfer of reports to the authorities, the organisation of direct safety, the use of a surprise attack, the order for a major attack, the organisation of a major attack, orders on interaction, the use of communication for the coordination of actions, tactical regrouping, the allocation of heavy machine-guns, mortars and cannons assigned to the infantry, maintaining communication with the right-hand neighbour, informing the infantry about the activities of one's own heavy fire power, firing plans, the coordination of progress activities by the infantry with other operating forces, artillery support, the targets allocated to heavy machine-guns, mortars and cannons assigned to the infantry, the use of their fire, the use of reserves.

In the second half of the 1930s, there were several flaws that the combat training by the Lithuanian armed forces was supposed to correct. Forces had to train in the command, communication, interaction and coordination of action with other types of forces. These factors were important for the improvement of combat readiness, since they were decisive for the success of other principles of military operations. During military exercises, the armed forces were trained to act according to the provisions of combat statutes that were valid at the time, trained to carry out defence, attack and delaying actions, as well as to interact. The results revealed by the exercise allow us to conclude that, in general, the combat readiness of the Lithuanian army was evaluated as satisfactory; but in order to be evaluated as good, the forces had to train more.